

140. Wzgórze Siodło
 Carl Thürmer, 1794 r.
 gwasz, 26,5 x 46,6 cm
 MJG AH 4287

140. Kopec Siodło
 Carl Thürmer, r. 1794
 kvaš, 26,5 x 46,6 cm
 MJG AH 4287

140. Siodło Hill
 Carl Thürmer, 1794
 gouache, 26.5 x 46.6 cm
 MJG AH 4287

141. Kąpielisko na Bobrze pod Wzgórzem Krzywoustego
 Carl Thürmer, XVIII/XIX w.
 gwasz, 27,2 x 46,7 cm
 MJG AH 4404

141. Koupaliště v řece Bobr pod Kopcem Křivoústého
 Carl Thürmer, 18./19. st.
 kvaš, 27,2 x 46,7 cm
 MJG AH 4404

141. Bathing beach on the Bóbr River near Krzywoustego Hill
 Carl Thürmer, the 18th / 19th century
 gouache, 27.2 x 46.7 cm
 MJG AH 4404

142. Rafineria cukru
 Carl Thürmer, 1794 r.
 rysunek lawowany tuszem, 19 x 32,5 cm
 MJG AH 4402

142. Rafinérie cukru
 Carl Thürmer, r. 1794
 kresba rozmývanou tuší, 19 x 32,5 cm
 MJG AH 4402

142. Sugar refinery
 Carl Thürmer, 1794
 drawing washed with India ink, 19 x 32.5 cm
 MJG AH 4402

143. Pożar kościoła łaski, wybudowanego w 1709 r., który spłonął w 1806 r.
 Carl Thürmer, 1806 r.
 gwasz, 40 x 27 cm
 MJG AH 4647

143. Požár kostela Milosti, postaveného v r. 1709, který shořel v r. 1806
 Carl Thürmer, 1806
 kvaš, 40 x 27 cm
 MJG AH 4647

143. Fire of the Church of Grace, built in 1709, which burned in 1806
 Carl Thürmer, 1806
 gouache, 40 x 27 cm
 MJG AH 4647

144. Procesja z okazji 100-lecia poświęcenia kościoła łaski 25 maja 1818 r.
 Carl Thürmer, 1818 r.
 gwasz, 37,2 x 35 cm
 MJG AH 4118

144. Procesí ke 100. výročí posvěcení kostela Milosti 25. května 1818
 Carl Thürmer, 1818
 kvaš, 37,2 x 35 cm
 MJG AH 4118

144. Procession on the occasion of the 100th anniversary of the Church of Grace on May 25, 1818
 Carl Thürmer, 1818
 gouache, 37.2 x 35 cm
 MJG AH 4118

W formie prostopadłościanu, dwuczłonowa, flankowana na froncie dwiema kolumnami o bazach i kapitelach z mosiężnej blachy. Na czterech prostych nogach trzyszufladowy segment, wyżej odchylany blat odstaniający po otwarciu wsuwany segment z czterema małymi szufladkami, między którymi znajduje się wnęka z dwiema kolumnkami i wprawionym lustrem, za nią skrytka. Nad nimi dwie szuflady. Nad zamkniętym pulpitem szuflada z ząbkowym gzymsem, nad nią schodkowo zwieńczenie zaokrąglone w partii środkowej, gdzie kryje się szuflada.

Ve formě pravoúhlého rovnoběžnostěnu, dvojdílný, čelo lemované dvěma sloupky s podstavci i hlavičce z mosazného plechu. Na čtyřech jednoduchých nohách třízásuvkový segment, nad tím odklopná deska kryjící zasouvací segment se čtyřma malými zásuvkami, mezi nimiž je výklenek se dvěma sloupky a zasazeným zrcadlem, nad ním schránky. Nad nimi dvě zásuvky. Nad uzamykatelným pultem zásuvka s pilovitou římsou, nad ní schodovitě zakončení zaoblené ve střední části, kde je schovaná zásuvka.

In the form of a cuboid, two-part, flanked at the front with two columns of the bases and capitals of brass sheet. On four straight legs – three-drawer segment, higher up – a hinged desktop surface, concealing a sliding segment with four small drawers. Between them there is a small niche with two columns and a mirror, behind that – a secret drawer. Above them – two drawers. Above the hinged desktop there is a drawer with a serrated cornice, above it – a step crowning rounded off in the centre part, where a drawer is hidden.

145. Sekretera
Śląsk, ok. 1820 r.
drewno, stolarstwo,
fornirowanie, 170 x
105 x 120 cm
MJG AH 4611

145. Sekretář
Slezsko, kolem r. 1820
dřevo, truhlářství,
dýhování, 170 x 105 x
120 cm
MJG AH 4611

145. Secretary desk
Silesia, around 1820
wood, joinery, wood
vener, 170 x 105 x
120 cm
MJG AH 4611

W czasie wojen napoleońskich działał w Jeleniej Górze wrocławski malarz i grafik Johann David Grūson (1780 – 1848).

Zachowało się kilka portretów jego autorstwa przedstawiających mieszczan jeleniogórskich.

Během napoleońských válek působil v Jelení Hoře wrocławský malíř a grafik Johann David Grūsson (1780–1848).

Dochovalo se několik jeho portrétů s vyobrazením jelenohorských měšťan.

Wrocław painter and a graphic designer, Johann David Grūsson (1780–1848), operated in Jelenia Góra during Napoleonic wars.

A few portraits of his authorship were preserved, presenting Jelenia Góra burghers.

146. Autoportret

J. D. Grūson (1780 – 1848)
Jelenia Góra, pocz. XIX w.
pergamin, pastel, 41 x 33,5 cm
MJG AH 4111

146. Autoportrét

J. D. Grūson (1780–1848)
Jelení Hora, poč. 19. st.,
pergamen, pastel, 41 x 33,5 cm
MJG AH 4111

146. Self-portrait

J. D. Grūson (1780–1848)
Jelenia Góra, beginning of the 19th
century
parchment, pastel, 41 x 33.5 cm
MJG AH 4111

147. Portret kupca Joh. Phil. Beera
J. D. Gruson (1780 – 1848)
Jelenia Góra, pocz. XIX w.
pergamin, pastel 33 x 26 cm
MJG AH 4110

147. Portrét obchodníka Joh. Phil Beera
J. D. Gruson (1780–1848)
Jelení Hora, poč. 19. st.
pergamen, pastel 33 × 26 cm
MJG AH 4110

147. Portrait of Joh. Phil. Beer, a merchant
J. D. Gruson (1780–1848)
Jelenia Góra, beginning of the 19th century
parchment, pastel 33 x 26 cm
MJG AH 4110

148. Portret ženy kupca Femlera
J. D. Gruson (1780 – 1848)
Jelenia Góra, pocz. XIX w.
pergamin, pastel, 32,5 x 25 cm
MJG AH 4114

148. Portrét ženy obchodníka Femlera
J. D. Gruson (1780–1848)
Jelení Hora, poč. 19. st.
pergamen, pastel, 32,5 × 25 cm
MJG AH 4114

148. Portrait of the wife of merchant Femler
J. D. Gruson (1780–1848)
Jelenia Góra, beginning of the 19th century
parchment, pastel, 32.5 x 25 cm
MJG AH 4114

Jakże się różnią od barokowych przedstawień kupców sprzed siedemdziesięciu laty! Widzimy bezpretensjonalnie przedstawionych ludzi. Malarzowi zależało na oddaniu prawdy ich wyglądu. Brak tu całego anturażu, mającego na celu podkreślenie wyjątkowej pozycji modela. Ale też pozycja miasta z powodu upadającego handlu woalami przestała być wyjątkowa.

Niestety prosperity w handlu ręcznie tkanymi delikatnymi płótnami lnianymi nie trwała wiecznie. Po 1806 r. obroty zaczęły się zmniejszać. Złożyło się na to parę przyczyn:

Rozwój irlandzko-szkockiego przemysłu włókienniczego, który od początku XVIII w. był konkurencją na rynku angielskim i w handlu zamorskim (w koloniach), a 2. poł. XVIII konkurował już na europejskich i amerykańskich rynkach. Anglicy nie mieli już powodów, by pośredniczyć w handlu śląskim płótnem. Rosja zarzucała Europę tańszym płótnem, a w Hiszpanii i Portugalii zaczęto produkować własne wyroby.

Równocześnie na Śląsku stale rosły ceny surowców i gotowych wyrobów. Kupcy płacili coraz mniej tkaczom, dochodziło do buntów z powodu głodu i biedy. Do tego doszła konkurencja wyrobów bawełnianych.

Powtarzające się wojny na morzach od 1763 r. powodowały wzrost kosztów transportu z powodu wzrastających cen ubezpieczenia.

Przyłączenie Śląska do Prus zerwało naturalne więzi z południem.

Najważniejszej przyczyny należy szukać wśród samych jeleniogórskich kupców. W XVIII w. ich liczba stale rosła, a rynki zbytu zaczęły się kurczyć. Nie dostosowali też sposobu produkcji do nowych kapitalistycznych metod, stosowali przestarzałe formy organizacji produkcji i handlu., np. trzymano się przestarzałego sposobu handlu komisijnego. Chałupnicza produkcja w domach tkaczy nie była konkurencją dla produkcji maszynowej. Już pod koniec XVIII w. w Europie handel zaczął koncentrować się w rękach fabrykantów¹⁵.

Mieszkańcy Jeleniej Góry musieli zacząć szukać nowych źródeł utrzymania. Z pomocą przyszło położenie miasta u podnóża Karkonoszy, przyciągających od pocz. XIX w. coraz większe rzesze turystów.

¹⁵ S. Kühn, op. cit., s. 59.

Jaký rozdíl oproti barokním portrétům kupců před sedmdesáti léty! Zde vidíme postavy vyobrazené nevyumělkovaně, prostě. Malíř se snažil postihnout jejich skutečný vzhled. Chybí zde celé okolní prostředí, které mělo zdůraznit výjimečné postavení modelu. Rovněž poloha města přestala být díky upadajícímu obchodu s voály výjimečná.

Bohužel prosperita obchodu s ručně tkanými, jemnými lněnými látkami netrvala věčně. Po roce 1806 se obraty začínají krátiť. Způsobilo to několik příčin:

Rozvoj irsko-skotského textilního průmyslu, který od počátku 18. století byl silnou konkurencí na anglickém trhu a v obchodu se zámořím (v koloniích), a který v 2. pol. 18. století již konkuroval na evropských i amerických trzích. Angličané již neměli důvod zprostředkovávat obchod se slezským plátnem. Rusko zaplavilo Evropu levnějším plátnem a Španělsko a Portugalsko začalo vyrábět vlastní výrobky.

Současně ve Slezsku stále rostly ceny surovin a konečných výrobků. Obchodníci platili tkalcům stále méně, docházelo ke vzpourám z hladu a bídy. K tomu přibyla konkurence i pro bavlněné výrobky.

Opakující se války na mořích zvýšily od roku 1763 náklady na dopravu díky zvyšujícím se cenám pojištění.

Připojení Slezska k Prusku přetrhalo přirozené vazby směrem na jih.

Nejdůležitější příčinu je nutno hledat přímo mezi jelenohorskými kupci. V 18. století jejich počet stále rostl a odbytiště se začala scvrkávat. Nepříspěšovali ani výrobní způsoby novým kapitalistickým metodám, používali zastaralé způsoby organizace výroby a obchodu, např. drželi se zastaralého způsobu komisního prodeje. Chalupnická výroba v tkalcovských domech nepředstavovala pro strojní výrobu konkurenci. Již v závěru 18. století se obchod v Evropě začal soustředit v rukou továrníků¹⁵.

Obyvatelé Jelení Hory jsou nuceni hledat nové zdroje živobytí. Pomůže jim poloha města na úpatí Krkonoš, přitahující od počátku 19. století stále větší zástupy turistů.

¹⁵ S. Kühn, op. cit., s. 59

These paintings significantly differ from baroque representations of merchants depicted seventy years earlier! We can see unpretentiously illustrated people. The painter cared about showing the truth of their appearance. The entourage is missing, which used to emphasize the exceptional position of the model. However, the position of the city also ceased being exceptional because of the decline of the trade of veils.

Unfortunately, the prosperity in the trade of hand-woven delicate flax linen did not last forever. After 1806, turnovers were significantly reducing. A few causes made it up:

The development of the Irish-Scottish textile industry, which from the beginning of the eighteenth century was a competition to the English market and in the overseas trade (in colonies). In the second half of the eighteenth century, it already competed in European and American markets. The Englishmen did not have a reasons to mediate in the trade of Silesian linen. Russia flooded Europe with cheaper linen, and Spain and Portugal started producing their own products.

At the same time, in Silesia prices of raw materials and final products were constantly growing. Merchants paid less and less to weavers, rebellions were occurring because of hunger and poverty. In addition to that, there was the competition of cotton products.

Repetitious wars on seas since 1763 caused the rise of transport costs because of rising prices of insurance.

Connecting Silesia to Prussia broke natural bonds with the south.

One should seek the most important reason amongst Jelenia Góra merchants themselves. In the eighteenth century their number constantly increased, and markets started shrinking. They also did not adapt the production methods to new capitalist methods. They applied outdated forms of production management and the trade, e.g. one was holding on to the obsolete manner of the commission trade. The outwork output in houses of weavers was not competitive with the machine production. Already at the end of the eighteenth century, the trade in Europe initiated to be concentrated in the hands of factory owners.¹⁵

¹⁵ S. Kühn, op. cit., p. 59

Jelenia Góra od końca XVII wieku była miastem często odwiedzanym przez przyjeźdźców. Odwiedzali ją kuracjusze przyjeżdżający do pobliskich Cieplic, a liczba ich systematycznie wzrastała.

Po przejściu Śląska pod panowanie Prus w 1742 r. nowi przybysze zaczęli odwiedzać te urzekające pięknym terenem. W Kotlinie Jeleniogórskiej zaczęli nabywać dobra ziemskie pruscy ministrowie, członkowie rodziny królewskiej i nawet sam król Fryderyk Wilhelm III (1797 – 1840), który zachwycony tutejszym krajobrazem, kupił pałac w Mysłakowicach (1831 r.), by urządzić w nim swoją letnią rezydencję. Do rodziny królewskiej należał też pałac w Karpnikach (od 1822 r.) i Wojanowie (od 1839 r.). Szczególną sławą cieszył się pałac w Bukowcu otoczony parkiem krajobrazowym w stylu angielskim, który dał przykład wszystkim następnym rezydencjom w okolicy. Jego właścicielem był od 1785 r. Fryderyk Wilhelm von Reden, który w latach 1790 – 1800 dokonał w swoim majątku niezbędnych ulepszeń.

Jelení Hora od była konce 17. století městem často navštěvovaným projíždějícími. Navštěvovali ji lázeňští hosté přijíždějící do nedalekých Cieplic a jejich počet se neustále zvyšoval.

Po přechodu Slezska pod pruskou nadvládu v roce 1742 začali přijíždět noví zájemci o okouzlujícím způsobem krásnou krajinu. Pozemky v Jelenohorské kotlině si začali pořizovat pruští ministři, členové královské rodiny a dokonce i sám král Fridrich III. Pruský (1797–1840), který nadšen zdejší krajinou, kupuje palác v Mysłakowicích (v roce 1831), aby si zde zařídil svou letní rezidenci. Královské rodině také patřil palác v Karpnikách (od roku 1822) a Wojanově (od roku 1839). Zvláštní slávou se těšil palác v Bukowci oběhnaný anglickým, krajinářským parkem, který byl vzorem pro všechny další rezidence v okolí. Jeho majitelem byl od roku 1785 Fridrich Vilém von Reden, který v letech 1790–1800 provedl na svém majetku řadu vylepšení.

The burghers of Jelenia Góra had to search for new sources of income. The help was the location of the city at the foot of the Karkonosze Mountains, from the beginning of the nineteenth century attracting more and more numerous tourists.

Jelenia Góra from the end of the seventeenth century was an often visited city. Patients arriving to nearby Cieplice visited it, and the amount of them grew systematically.

After Silesia passed to the rule of Prussia in 1742, new strangers started frequenting these enchanting, beautiful areas.

The Prussian ministers, the royal family and even the King, Frederick Wilhelm III (1797–1840) started purchasing lands in Jelenia Góra Valley. The king, delighted with the local landscape, bought a palace in Mysłakowice (1831) in order to establish the summer residence there. Also a palace in Karpniki (from 1822) and Wojanów (from 1839) belonged to the royal family. A palace in Bukowiec, surrounded by a landscape park in the English style, enjoyed a particular fame. It set an example for all other residences in the area. From 1785, Frederick Wilhelm von Reden was its owner, which in the years 1790–1800 made necessary improvements in his property.

149. Diorama – Pałac w Mysłakowicach
Śląsk, XIX/XX w.
szkło, malowanie, papier, klejenie,
51 x 65,5 x 6,2 cm
MJG AH 4660

149. diorama paláce v Mysłakowicích
Slezsko, 19./20. století
sklo, malba, lepení, 51 x 65,5 x 6,2 cm
MJG AH 4660 papír

149. Diorama, the palace in Mysłakowice
Silesia, the 19th / 20th century
glass, painting, paper, glueing,
51 x 65,5 x 6.2 cm
MJG AH 4660

Już na początku XIX w., a zwłaszcza po wojnach napoleońskich, systematycznie zaczęła zwiększać się liczba odwiedzających te tereny turystów i kuracjuszy. W tym czasie coraz większym zainteresowaniem zaczęły cieszyć się górski krajobraz. Karkonosze, podobnie jak Alpy, stały się natchnieniem dla twórców w duchu romantyzmu artystów.

Jednymi z pierwszych autorów karkonoskiej topografii byli Anton Balzer (1771 – 1807) i Christoph Nathe (1753 – 1806), który w latach 1782 – 1801 wielokrotnie wędrował po górach. Jego gwasze z karkonoskimi pejzażami posłużyły jako wzór dla akwatint Christiana Haldenwanga wydanych w 1803 i 1806 r.

Již začátkem 19. století, a zejména po napoleoňských válkách, se systematicky začal zvyšovat počet návštěvníků přijíždějících do oblasti – turistů a lázeňských hostů. V té době se horská krajina těšila rostoucímu zájmu. Krkonoše, podobně jako Alpy, se staly inspirací pro umělce tvořící na vlně romantismu.

Jedněmi z prvních autorů krkonošské topografie byli Anton Balzer (1771–1807) a Christoph Nathe (1753–1806), který v letech 1782–1801 mnohokrát putoval po horách. Jeho kvaše s krkonošskými krajinami sloužily jako vzor pro akvatintu Christiana Haldenwanga vydaný v roce 1803 a 1806.

Already at the beginning of the nineteenth century, and especially after Napoleonic wars, the number of tourists and patients visiting these areas started increasing systematically. At that time, the mountain landscape started enjoying the growing interest. The Karkonosze Mountains, similarly to the Alps, became an inspiration for artists creating in the spirit of Romanticism.

Ones of the first authors of the Karkonosze Mountains topography were Anton Balzer (1771–1807) and Christoph Nathe (1753–1806). The latter was repeatedly trekking in the mountains in the years 1782–1801. His gouaches with the Karkonosze landscapes served as the model for aquatints of Christian Haldenwang, published in 1803 and 1806.

150. Śnieżne Kotły

Anton Balzer (1771–1807)
akwaforta kol., 38,6 x 44,6 cm
MJG AH 2920

150. Sněžné jámy

Anton Balzer (1771–1807)
lept, 38,6 x 44,6 cm
MJG AH 2920

150. Śnieżne Kotły

Anton Balzer (1771–1807)
colour etching, 38,6 x 44,6 cm
MJG AH 2920

151. Widok z Wysokiego Kamienia w Szklarskiej Porębie

Christian Haldenwang (1770 – 1831), 1806 r.
wg Ch. Nathe
akwatinta , 23,6 x 30,4 cm
MJG AH 2828

151. Výhled z Vysokého Kamene ve Sklářské Porubě

Christian Haldenwang (1770– 1831), 1806
podle Ch. Nathe,
akwatinta , 23,6 x 30,4 cm
MJG AH 2828

151. View from Wysoki Kamień in Szklarska Poręba

Christian Haldenwang (1770–1831), 1806
after Ch. Nathe,
aquatint, 23.6 x 30.4 cm
MJG AH 2828

Obowiązkowym punktem programu podczas pobytu w Karkonoszach była oczywiście wyprawa na Śnieżkę. Ten najwyższy szczyt Sudetów przyciągał przybyszów jak magnes. Wycieczki planowano na kilka dni z noclegiem na szczycie w zamienionej na schronisko kaplicy św. Wawrzyńca (1824 – 1850) i u podnóża Śnieżki – w budzie Hampla (obecnie Strzecha Akademicka) albo w Kowarach.

Obsługa przybyszających coraz liczniej turystów dawała zatrudnienie w licznych zawodach: przewodnika, tragarza, hotelarza, restauratora, wytwórcy i sprzedawcy pamiątek.

Povinným bodem programu během při v Krkonoších byl samozřejmě výstup na Sněžku. Tento nejvyšší vrchol Sudet přitahoval příjízďející jako magnet. Výlety byly plánovány na několik dnů s ubytováním na vrcholu v kapli sv. Vavřince, přeměněné na horskou chatu (1824–1850) nebo na úpatí Sněžky v Hamplově (dnes Střelecká akademie), nebo v Kowarech.

Služby pro stále početnější zástupy turistů poskytovaly práci lidem různých profesí – průvodcům, nosičům, hoteliérům, restauratérům, výrobcům a prodejčům suvenýrů.

An obligatory attraction during the stay in the Karkonosze was certainly a trip to Mt. Śnieżka. The highest peak of the Sudetes Mountains attracted visitors as a magnet. Trips were planned for a few days with an overnight on the peak in the hostel converted from the chapel of St. Lawrence (1824–1850) and at the foot of Śnieżka – in the shed of Hampel (at present: Strzecha Akademicka), or in Kowary.

The service of increasing numbers of tourists arriving gave the employment in numerous professions: a guide, carrier, hotelier, restaurateur, producer and vendor of souvenirs.

152. Diorama – Szczyt Śnieżki

Hofmann, Lubawka, XIX/XX w.
papier, szkło, kamień, malowanie, klejenie 20,5 x
25,6 x 5 cm
MJG AH 2351

152. diorama vrcholu Sněžky

Hofmann, Lubawka, 19./20. st.,
papír, sklo , kámen, malba, lepení 20,5 x 25,6
x 5 cm
MJG AH 2351

152. Diorama, the peak of Mt. Śnieżka

Hofmann, Lubawka, the 19th / 20th century
paper, glass, stone, painting, glueing, 20.5 x 25.6
x 5 cm
MJG AH 2351

Powodzeniem cieszyły się też grafiki przedstawiające karkonoskie pejzaże. Ok. 1810 r. powstała w Kowarach oficyna wydawnicza prowadzona przez Friedricha Augusta Tittla (1782 – 1836). Można było tam nabyć grafiki wykonane w technice akwaforty, przedstawiające krajobrazy okolicznych gór, serię widoków miast i innych interesujących miejsc.

Tittel kształcił miejscową młodzież. Uczyli się u niego: J. C. Rieden, K. F. Hoppe, C. Mattis, E. W. Knippel, który pozostał w wydawnictwie mistrza. Około 1815 r. Tittel rozpoczął współpracę z Carlem Mattisem (1789 – 1881), która trwała do czasu założenia przez Mattisa własnego wydawnictwa ok. 1823 r. Mattis w swoim zakładzie litograficznym zatrudniał zdolniejszych kowarskich artystów rysowników i grafików: J. C. Riedena, C. F. Hoppego oraz Polta.

Po śmierci Tittla, Ernest Wilhelm Knippel (1811 – 1900), wykupił w 1840 r. wydawnictwo od spadkobierców i zaczął prowadzić je do spółki z Carlem Julusem Riedenem (1802 – 1858).

Grafiki oferowane turystom sprzedawano pojedynczo lub w albumach i przewodnikach, proponowano niekolorowane bądź ręcznie kolorowane lub lawowane, w zależności od możliwości finansowych zamawiającego. Kowarzanie wydawali informatory o posiadanych w wydawnictwie seriach grafik, ich formatach, cenach pojedynczych egzemplarzy.

Úspěšná byla také grafika zachycující krkonošskou krajinu. Kolem roku 1810 vzniklo v Kowarech vydavatelství vedené Friedrichem Augustem Tittel (1782–1836). Bylo zde možné zakoupit grafiku vyrobenou technikou leptu představující pohledy na okolní hory, sadu pohlednic měst a dalších zajímavých míst.

Tittel také vzdělával místní mládež. Učili se u něho J. C. Rieden, K. F. Hoppe, C. Mattis, E. W. Knippel, který se stal ve vydavatelství mistrem. Kolem roku 1815 zahájil Tittel spolupráci s Carlem Mattisem (1789–1881), která trvala do doby, kdy Mattis založil vlastní vydavatelství kolem roku 1823. Mattis ve svém litografickém podniku zaměstnával kowarské umělce, kreslíře a grafiky J. C. Riedena, C. F. Hoppego a Polta.

Po smrti Tittla koupil vydavatelství v roce 1840 od dědiců Ernest Wilhelm Knippel (1811–1900) a začal jej vést společně s Carlem Julusem Riedenem (1802–1858).

Grafika nabízená turistům se prodávala buď kusově nebo v albech a průvodcích jako nekolorované nebo ručně kolorované nebo vodou rozmývané podle finančních možností zadavatele. Kowarští vydávali přehledy o řadách grafik nabízených vydavatelstvím, jejich formátech, cenách jednotlivých výtisků.

Graphics illustrating the landscapes of the Karkonosze Mountains enjoyed the success. Around 1810, in Kowary a publishing house run by Friedrich August Tittel was opened (1782–1836). It was possible to purchase graphics there, made in the etching technique, showing landscapes of the nearby mountains, a series of views of towns and other interesting places.

Tittel educated local young people. His students were: J. C. Rieden, K. F. Hoppe, C. Mattis, E. W. Knippel who remained in the publishing company of the master. About 1815, Tittel began the cooperation with Carl Mattis (1789–1881) which lasted until Mattis established his own publishing house, around 1823. Mattis employed at his lithographic manufacture the more gifted smith's artists draughtsman: C. J. Rieden, C. F. Hoppe and Polt.

After the death of Tittel, Ernest Wilhelm Knippel (1811–1900) bought out the publishing company from the heirs in 1840, and started managing it together with Carl Julius Rieden (1802–1858).

Drawings offered to tourists were sold separately or in albums and guide books. They were uncoloured, or coloured by hand or washed, depending on financial possibilities of the ordering party. Inhabitants of Kowary were publishing guide books about series of graphics, their formats, prices of single copies, available at the publishing company.

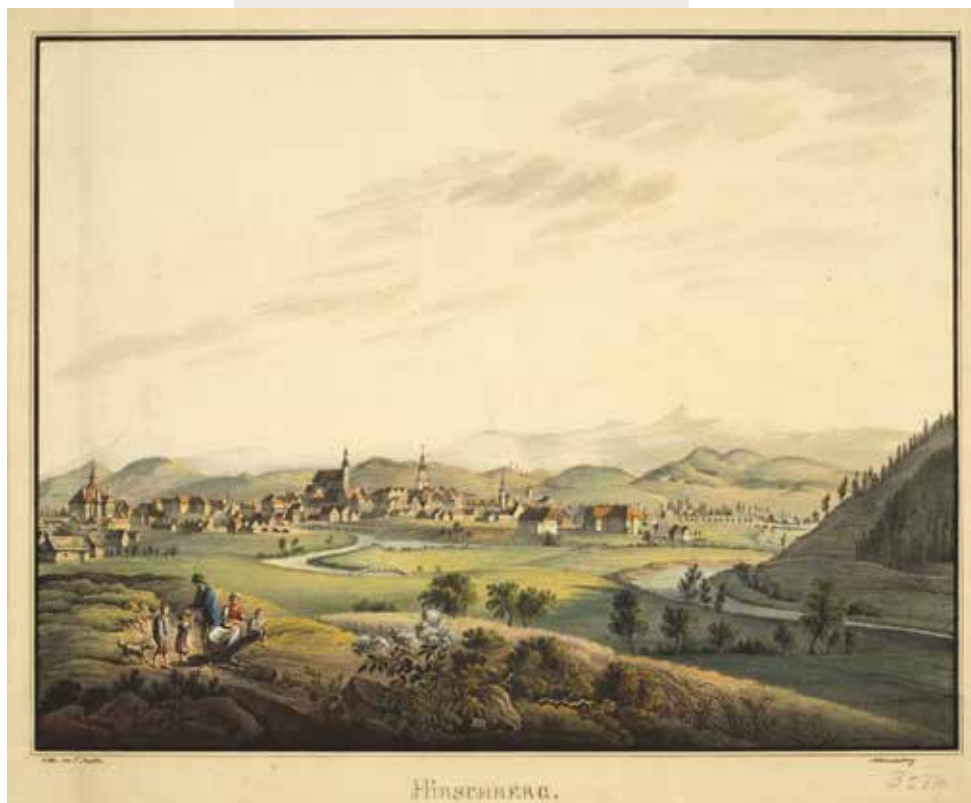
153. Widok z Wilczej Poręby na Śnieżkę i Małą Kopę
Friedrich August Tittel (1782 – 1836), ok. 1821 r.
akwaforta kol., 22 x 30,5 cm
MJG AH 2829

153. Pohled z Vlčí Poruby na Sněžku a Malou kupa
Friedrich August Tittel (1782–1836), kolem r. 1821
lept, kol., 22 x 30,5 cm
MJG AH 2829

153. View from Wilcza Poręba to Mt. Śnieżka and Mt. Mała Kopa
Friedrich August Tittel (1782–1836), around 1821
colour etching, 22 x 30.5 cm
MJG AH 2829

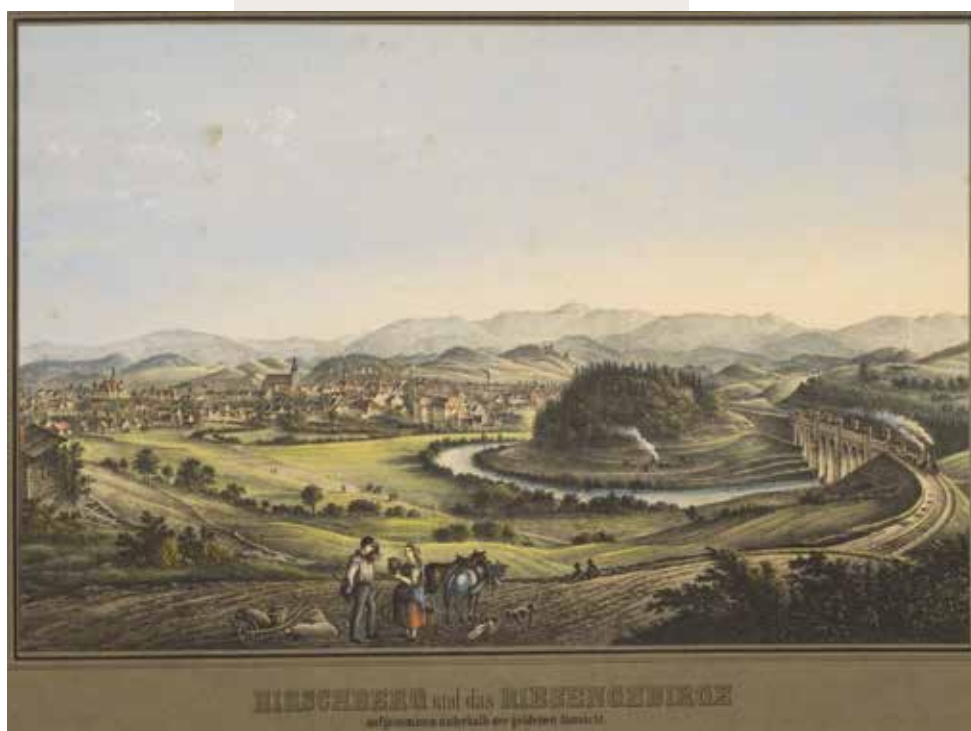
*Eine Ansicht in Wolfslau nach der Pufenkuppe und kleinen Koppe
gezichtet und nitirt von F. A. Tittel, Verlagsbesitzer*

154. Panorama Jeleniej Góry ze Złotego Widoku
 Carl Mattis (1789 – 1881), przed 1862 r.
 litografia kol., 24 x 31 cm
 MJG AH

154. Vyhliídka na Jelení Horu ze Złotého Widoku
 Carl Mattis (1789–1881), před rokem 1862
 litografie kol., 24 × 31 cm

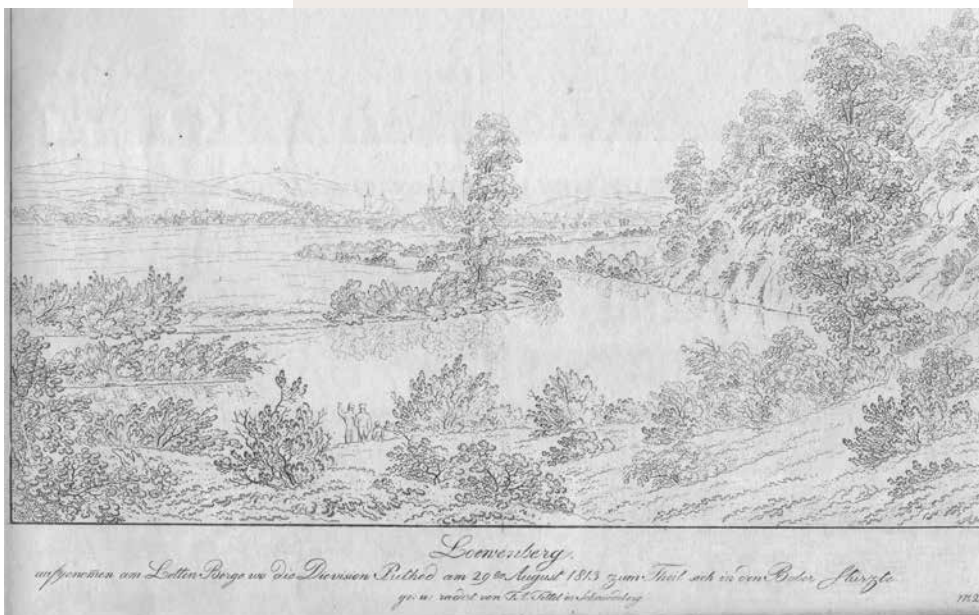
154. Panorama of Jelenia Góra from Złoty Widok
 Carl Mattis (1789–1881), before 1862
 colour lithograph, 24 x 31 cm

155. Panorama Jeleniej Góry ze Wzgórza Krzywoustego
 Ernst W. Knippel (1811 – 1900), po 1865 r.
 litografia kol., 26,5 x 41 cm
 MJG AH 2592

155. Vyhliídka na Jelení Horu z Kopce Křivoústého
 Ernst W. Knippel (1811–1900), po roce 1865,
 litografie, 26,5 x 41 cm
 MJG AH 2592

155. Panorama of Jelenia Góra from Krzywoustego Hill
 Ernst W. Knippel (1811–1900), after 1865
 colour lithograph, 26,5 x 41 cm
 MJG AH 2592

156. Lwówek przedstawiony od wzgórza, gdzie dywizja Puthoda, 29 sierpnia 1813 r., częściowo utonęła w Bobrze.

Friedrich August Tittel (1782 – 1836), ok. 1821 r. akwaforta, 19,8 x 30,3 cm
MJG AH 2527/5

Jak długo była żywa pamięć o wydarzeniach wojennych świadczy podpis pod tą grafiką.

Szczególnie korzystny klimat dla rozwoju wydawnictw graficznych w 1. połowie XIX w. skończył się wraz z upowszechnieniem w 2. połowie XIX w. fotografii. Wprowadzono w tym czasie karty pocztowe, które szybko przekształciły się w widokówki chętnie kupowane przez turystów, szybko zaczęły wypierać droższe widoki graficzne.

Szkoła Rzemiosł Artystycznych

7 listopada 1902 r. została otwarta w Cieplicach Szkoła Snycerska (Holzschnitzschule). Jej powstanie było możliwe dzięki zapisowi w testamentie znacznej sumy na ten cel przez Adolfa Adama von Bruce i zaangażowaniu H. Seydela. Działalność szkoły wspomagał Eugen Füllner (1853 – 1925), założyciel fabryki maszyn papierniczych w Cieplicach¹⁶.

Na stanowisko dyrektora powołano Christiana Hermanna Walde (1855 – 1906).

¹⁶ P. Wiater, *Kalendarium życia społeczno-kulturalnego do 1945*, [w:] *Wokół Jeleniej Góry*, Jelenia Góra 2008/9, s. 93.

156. „Lwówek při pohledu z kopce, kde Puthodova divize 29. srpna 1813 částečně utonula v Bobře.”

Friedrich August Tittel (1782–1836), kolem r. 1821 lept, 19,8 x 30,3 cm
MJG AH 2527/5

Jak dlouho byly živé vzpomínky na válečné události svědčí popis k této grafice.

Podmínky zvláště vhodné pro rozvoj grafických vydavatelství v 1. pol. 19. st. skončily s rozšířením se v 2. pol. 19. st. fotografie. V té době vznikly korespondenční lístky, které se rychle přeměnily na pohlednice kupované s oblibou turisty; začaly rychle vytlačovat dražší grafické práce.

Škola uměleckých řemesel

Dne 7. listopadu 1902 byla v Cieplicích otevřena Dřevořezbářská škola (Holzschnitzschule). Její vznik umožnil odkaz značné finanční sumy věnované pro tento účel v závěti Adolfem Adamem von Bruce a povoláním H. Seydela. Činnost školy podporoval Eugen Füllner (1853–1925), zakladatel továrny na výrobu papírenských strojů v Cieplicích¹⁶.

Na pozici ředitel byl jmenován Christian Hermanna Walde (1855–1906). Škola vzdělávala řezbáře a truhláře,

¹⁶ P. Wiater, *Kalendarium życia społeczno-kulturalnego do 1945*, [v:] *Kolem Jelení Hory*, Jelenia Hora 2008/9, s. 93

156. “Lwówek presented from the hill, where on August 29, 1813, the Division of Puthod partly drawn in the Bóbr River”

Friedrich August Tittel (1782–1836), around 1821 etching, 19.8 x 30.3
MJG AH 2527/5

The caption under this graphic is the proof of how long can the memory of former war events stay alive.

A particularly beneficial climate for the development of graphical publishing companies of the first half of the nineteenth century ended up along with the popularization of photograph in the second half of the nineteenth century. At that time, postcards were introduced, which quickly transformed into picture postcards, willingly bought by tourists. They quickly started superseding more expensive graphic views.

School of Arts and Crafts

On November 7, 1902, a Woodcarving School (Holzschnitzschule) was opened in Cieplice. Its establishment was possible thanks to the donation of a considerable sum for this purpose made in the last will of Adolf Adam von Bruce, and to the commitment of H. Seydel. Eugen Füllner (1853–1925), the founder of the factory of paper machines in Cieplice, who supported the activity of the school.¹⁶

Christian Hermann Walde was appointed the headmaster (1855–1906).

¹⁶ Wiater P., *Kalendarium życia społeczno-kulturalnego do 1945*, [in:] *Wokół Jeleniej Góry*, Jelenia Góra 2008/9, p. 93

Szkoła kształciła rzeźbiarzy-rzemieślników oraz stolarzy-rzemieślników, zajęcia prowadzili dobrzy pedagodzy, a zarazem nieźli rzeźbiarze, sprowadzani z Włoch, Austrii, Szwajcarii.

Prof. Walde pełnił funkcję dyrektora zaledwie 4 lata, po jego śmierci w 1906 r. funkcję tę objął Richard Kieser z Krefeld, jego następcą został Fritz Hüllwick (do 1921 r.). Po nim w 1922 r. stanowisko to objął Cirillo dell Antonio (1876 – 1971), od 1904 r. nauczyciel w cieplickiej szkole.

Szkoła Snycerska szybko zaczęła się rozwijać, zyskiwała coraz większe znaczenie, z różnych stron napływały zamówienia na prace rzeźbiarskie. Między innymi w latach 1921–1922 powstała szopka bożonarodzeniowa do kościoła katolickiego w Cieplicach.

Dell Antonio prowadził szkołę do przejścia na emeryturę w 1940 r. Po nim dyrektorami szkoły byli kolejno Kurt Aschauer (do 1944 r.) i Ernst Rülke (1896 – 1964).

W 1946 r. do Ciepliec przyjechał Edmund Sroka, który został pierwszym polskim dyrektorem szkoły. Ministerstwo Oświaty nadało jej oficjalną nazwę Państwowa Szkoła Przemysłu Drzewnego. Ulegała ona różnym przekształceniom. Zmieniała się nie tylko nazwa szkoły, ale jej struktura, program nauczania i czas trwania nauki.

Obecnie szkoła działa jako Zespół Szkół Rzemiosł Artystycznych im. Stanisława Wyspiańskiego.

výuku vedli schopní učitelé, také řezbáři z Itálie, Rakouska a Švýcarska.

Prof. Walde zastával funkci ředitele pouhé 4 roky, po jeho úmrtí v roce 1906 tuto funkci převzal Richard Kieser z Krefeldu, jeho nástupcem se stal Fritz Hüllwick (do roku 1921). Po něm v roce 1922 tuto pozici převzal Cirillo dell Antonio (1876–1971), od roku 1904 učitel v cieplické škole.

Dřevořezbářská škola se začala rychle rozvíjet, její význam stále rostl, z různých stran přicházely objednávky na řezbářské práce. V letech 1921–1922 vznikly například vánoční jesličky do katolického kostela v Cieplících.

Dell Antonio vedl školu do svého odchodu do důchodu v roce 1940. Po něm byli řediteli školy postupně Kurt Aschauer (do roku 1944) a Ernst Rülke (1896–1964).

V roce 1946 přijíždí do Ciepliec Edmund Sroka, který se stal prvním polským ředitelem školy. Ministerstvo vzdělávání ji udělilo oficiální název Státní školy dřevařského průmyslu. Škola prošla řadou transformací. Měnil se nejen název školy, ale i její struktura, vyučovací osnovy a délka studia.

V současné době škola působí jako Integrovaná škola uměleckých řemesel Stanisława Wyspiańskiego.

The school educated sculptors-craftsmen and joiners-craftsmen; lectures were led by good teachers and at the same time fairly good sculptors, coming from Italy, Austria, Switzerland.

Prof. Walde performed the function of the headmaster for scarcely four years. After his death in 1906, Richard Kieser from Krefeld took this function over, Fritz Hüllwick (till 1921) became his successor.

After him, in 1922, Cirillo dell Antonio (1876–1971) took charge of this position, since 1904 a teacher in the school in Cieplice.

The Woodcarving School was quickly developing. It gained still growing significance, orders of sculpting works were coming from everywhere. Among others, in 1921–1922 a Christmas crib was created for the Catholic Church in Cieplice.

Dell Antonio led the school till his retirement in 1940. After him, the headmasters were consecutively: Kurt Aschauer (to 1944) and Ernst Rülke (1896–1964).

In 1946, Edmund Sroka arrived to Cieplice. He became the first Polish headmaster of the school. The Ministry of Education granted it the official name: the National School of Wood Industry. It underwent different transformations. Not only the name of the school was changing but also its structure, the educational program and the duration of studies.

At present, the school is acting as Stanisław Wyspiański, Team of Schools of Arts and Crafts.

157. Popiersie starszej kobiety

Cirillo dell Antonio (1876 – 1971), 1906 r.
drewno lekko podbarwiane, 47 x 40 x 40 cm
MJG AH 4589

157. busta starší ženy

Cirillo dell Antonio (1876–1971), 1906
lehce nabarvené dřevo, 47 × 40 × 40 cm
MJG AH 4589

157. Bust of an older woman

Cirillo dell Antonio (1876–1971), 1906
wood, slightly polychromed, 47 x 40 x 40 cm
MJG AH 4589

Rzeźba pełnoplastyczna, od spodu wydrążona, wykonana w twardym drewnie. Popiersie starszej kobiety w ludowym stroju, trzymającej przed sobą wyplatany kosz. Na głowie czepiec otoczony koronką, z tyłu czepiec zdobi kokarda opadająca na plecy. Ubrana w katankę z mocno marszczonymi, bufiastymi rękawami. Lekko podbarwiana: żrenice niebieskie, usta, policzki i kwiaty na wstążkach czerwone. Opracowana dokładnie z oddaniem wszystkich szczegółów: zmarszczki na szyi i twarzy, spracowane dłonie. Na dole po prawej stronie, sygnatura: „fecit dell’ Antonio 1906”.

Plastická řezba, zespona vydlabaná, zhotovená z tvrdého dřeva. Busta starší ženy v lidovém kroji, držíci před sebou pletený koš. Na hlavě čepec s krajkou, zezadu čepec zdobí mašle splývající na záda. Oblečená v krátkém kabátku se silně nabíranými, balónkovými rukávy. Lehce nabarvená – zorničky modré, ústa, líce a kvítí na stuhách červené. Zpracovaná s důkladným provedením všech detailů: vrásky na krku a obličeji, upracované dlaně. Dole vpravo signatura: „fecit dell’ Antonio 1906”

Three-dimensional sculpture, hollowed from the bottom, made of hard wood. The bust of an old woman in a traditional dress, holding a basket in front of her. A bonnet on her head, surrounded with a lace. The rear of the bonnet adorned with a bow falling on her back. She is wearing a tight jacket with full, puff sleeves. Slightly tinted: blue eyes, lips, cheeks and flowers on red ribbons. Precisely developed, revealing all the details: the wrinkles on the neck and face, hardworking hands. At the bottom to the right, a signature: “fecit dell’ Antonio 1906”.

158. Popiersie Hugo Seydela
Cirillo dell Antonio (1876 – 1971), 1920 r.
drewno, 48 x 28 x 20,5 cm
MJG AH 4232

158. busta Hugo Seydela
Cirillo dell Antonio (1876–1971), 1920
dřevo, 48 x 28 x 20,5 cm
MJG AH 4232

158. Bust of Hugo Seydel
Cirillo dell Antonio (1876–1971), 1920
wood, 48 x 28 x 20.5 cm
MJG AH 4232

Towarzystwo Karkonoskie (Riesengebirgsverein)

Niezwykle istotną rolę w krzewieniu turystyki odegrało utworzone w Jeleniej Górze w 1880 r. Towarzystwo Karkonoskie. Inicjatorem zawiązania tego stowarzyszenia był znany działacz turystyczny z Mysłakowic, Theodor Donat (1844 – 1890). Była to pierwsza tego typu organizacja turystyczna powstała po śląskiej stronie Sudetów, a jej założenie dało impuls do tworzenia kolejnych tego typu stowarzyszeń regionalnych na Śląsku.¹⁷ Stowarzyszenie podejmowało szereg działań zmierzających do turystycznego zagospodarowania gór oraz ich promocji. Budowano i znakowano szlaki turystyczne, stawiano tablice informacyjne, drogowskazy, ławeczki, przygotowywano i zabezpieczano punkty widokowe, wydawano szereg publikacji o tematyce krajoznawczej, informatory oraz liczne pocztówki, na których ukazywano piękno i zabytki Karkonoszy oraz Gór Izerskich. Towarzystwo było także wydawcą popularyzatorskiego czasopisma „Der Wanderer im Riesengebirge”. Członkowie stowarzyszenia działali na rzecz rozbudowy sieci linii telefonicznej i telegraficznej w

¹⁷ A. Galas, A. Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, s. 205.

160. Dziecko grające na lutni
Cirillo dell Antonio (1876 – 1971)
drewno, 25,5 x 10,2 cm
MJG AH 4070

160. dítě hrající na loutně
Cirillo dell Antonio (1876–1971)
dříví, 25,5 × 10,2 cm
MJG AH 4070

160. Child playing the lute
Cirillo dell Antonio (1876–1971)
wood, 25.5 x 10.2 cm
MJG AH 4070

159. Dziecko grające na flecie
Cirillo dell Antonio (1876 – 1971)
drewno, 21,7 x 9,8 cm
MJG AH 4070

159. dítě hrající na flétně
Cirillo dell Antonio (1876–1971)
dříví, 21,7 × 9,8 cm
MJG AH 4070

159. Child playing the flute
Cirillo dell Antonio (1876–1971)
wood, 21.7 x 9.8 cm
MJG AH 4070

Krkonošský spolek (Riesengebirgsverein)

Mimořádně důležitou roli pro rozvoj turistiky sehrál Krkonošský spolek, založený v Jelení Hoře v roce 1880. Inicjatorem pro založení tohoto spolku byl známý turistický nadšenec z Mysłakowic, Theodor Donat (1844–1890). Jednalo se o první tohoto typu turistickou organizaci vzniklou na slezské straně Sudet a její založení bylo impulsem pro vznik dalších regionálních organizací tohoto typu ve Slezsku.¹⁷ Spolek pořádal řadu aktivit směřujících k turistickému zpřístupnění hor a zaměřených na jejich propagaci. Budoval a značil turistické trasy, stavěl informační tabule, ukazatele, lavičky, připravoval a zajišťoval vyhlídková místa, vydával řadu publikací s vlastivědnou tematikou, informační letáky a řadu pohledů přibližujících krásu a atrakce Krkonoš a Jizerských hor. Spolek byl také vydavatelem popularizačního časopisu *Der Wanderer im Riesengebirge*. Členové spolku usilovali o rozšíření telefonického a telegrafického spojení v horách, komunikačních linek apod. Spolek rostl závratnou rychlostí, v mnoha obcích vznikaly místní sekce. V druhém desetiletí

¹⁷ Galas A., Galas A., *Dějiny Slezska v datech*, Wrocław 2001, s. 205.

The Karkonosze Mountains Society (Riesengebirgsverein)

The Karkonosze Mountain Society, formed in Jelenia Góra in 1880, had a substantial influence in popularizing tourism. A well-known tourist activist, Theodor Donat (1844–1890) from Mysłakowice, was an initiator of establishing this association. It was the first tourist organization of this type activated on the Silesian side of the Sudetes Mountains, and it gave the impulse to form next regional associations of this kind in Silesia.¹⁷ The association was undertaking many operations aiming for tourist development of the mountains and their promotion. One was building and marking tourist trails, information boards, signposts, benches. Scenic overlooks were prepared and secured. Many issues on tourist subject matter were published, together with guidebooks and numerous postcards, on which the beauty and monuments of the Karkonosze and the Izerskie Mountains were shown. The society was also the publisher of the popularizing magazine “*Der Wanderer for them Riesengebirge*”. Members of the association acted for the development of

¹⁷ Galas A., Galas A., *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2001, p. 205

górach, linii komunikacyjnych itd. Stowarzyszenie błyskawicznie się rozrastało, w wielu miejscowościach powstawały kolejne sekcje. W drugim dziesięcioleciu XX w. liczebność Związku była szacowana na około 16 tysięcy osób¹⁸.

Muzeum Związku Karkonoskiego

Jedną z inicjatyw Związku było powołanie do życia muzeum w 1888 r. 2 czerwca 1889 udostępnione zostało dla zwiedzających w wynajętych salach szkoły ewangelickiej (obecnie Zespół Szkół przy ul. 1 Maja). Z czasem przybywało nowych eksponatów i trzeba było wynajmować coraz większe pomieszczenia. W 1905 r. wynajęto 5 sal w budynku przy ul. Szkolnej róg Bankowej. Nieustannie gromadzone materialne świadectwa historii i przyrody regionu, eksponaty z dziedziny sztuki i rzemiosła, wymagały coraz większej powierzchni wystawienniczej. Dzięki inicjatywie Hugo Seydela (1841 – 1932), pierwszego dyrektora tej placówki, rozpoczęto starania o wybudowanie własnego gmachu. Budowę rozpoczęto w 1912 r. Autorem projektu był wrocławski architekt Karl Grosser (1850 – 1918), autor m.in. Hotelu Monopol we Wrocławiu i przebudowy pałacu Paulinum w Jeleniej Górze.

14 kwietnia 1914 r. uroczyste otwarto nowy gmach muzeum.

20. stulecie doszła do członków zakładowego stowarzyszenia 16 tysięcy osób¹⁸.

Muzeum Krkonošského spolku

Jednou z iniciativ Spolku bylo v roce 1888 založení muzea. Dne 2. června 1889 bylo pro návštěvníky zpřístupněné v pronajatých sálech evangelické školy (v současné době Integrovaná škola na ulici 1 Maja). S postupem doby přibývaly další a další exponáty a vyvstala nutno pronajmávat stále větší prostory. V roce 1905 bylo pronajato 5 sálů v budově na rohu ulice Školní a Bankovní. Neustále se rozšiřující dokladový materiál o dějinách a přírodě regionu, exponáty z oblasti umění a řemesel si žádaly stále prostornější výstavní plochy. Díky iniciativě Huga Seydela (1841–1932), prvního ředitele tohoto pracoviště, byl nastíněn záměr výstavby vlastní budovy. Stavba započala v roce 1912. Autorem architektonického návrhu byl wrocławský architekt Karl Grosser (1850–1918), mezi jinými autor Hotelu Monopol ve Wrocławu a přestavby paláce Paulinum v Jelení Hoře.

Dne 14. dubna 1914 byl nový objekt muzea slavnostně otevřen.

telephone and telegraphic network in the mountains, of lines of communication, etc. The association was instantly growing, next units were formed in many towns. In the second decade of the twentieth century, the size of the Society was estimated to about 16,000 people.¹⁸

Museum of the Karkonosze Mountains Society

The establishment of the museum was one of the initiatives of the Society in 1888. On June 2, 1889, it was made available for visitors in rented rooms of the evangelical school (at present: the Team of Schools in 1 May Street). With time, new exhibit items were arriving and it was necessary to rent bigger rooms. In 1905, five rooms were rented in the building at Szkolna Street (at the corner of Bankowa Str.). Constantly collected material certificates of history and nature of the region, exhibit items of the arts and crafts, required more and more of exhibition surface. Thanks to the initiative of Hugo Seydel (1841–1932), the first director of this institution, the efforts for constructing the own building were made. The construction began in 1912. A Wrocław architect, Karl Grosser (1850–1918), was the author of the project. He designed among others: Monopoly Hotel in Wrocław and reconstructions of Paulinum Palace in Jelenia Góra.

On April 14, 1914, the new building of the museum was ceremonially opened.

161. Model Muzeum Związku Karkonoskiego

Jelenia Góra, ok. 1912 r.
tekstura, drewno, klejenie, malowanie, 63 x 48 cm
MJG AH 4219

Budynek jednopiętrowy, przykryty czterospadowym dachem. Od strony ogrodu z jednej strony przystupowo-zrębowa chatupa wiejska charakterystyczna w tym regionie w XVIII i XIX w. Z drugiej strony model kamienicy mieszczańskiej z podcieniami.

161. model Muzea Krkonošského spolku

Jelení Hora, kolem roku 1912
karton, dřevo, lepení, malba, 63 x 48 cm
MJG AH 4219

Jednopatrová stavba s valbovou střechou. Ze směru od zahrady z jedné strany podstávková, srubová selská chalupa, typická pro tento region v 18. a 19. století. Z druhé strany model měšťanského domu s loubím.

161. Model of the Museum of the Karkonosze Mountains Society

Jelenia Góra, around 1912
cardboard, wood, glueing, painting, 63 x 48 cm
MJG AH 4219

One-storey building, covered with the hipped roof. From the side of the garden, on one side there is a Lusatian Umgebände – log joint country cottage, characteristic in this region in the eighteenth and nineteenth centuries. On the other side, there is a model of the bourgeois town house with arcades.

¹⁸ M. Świeży, *W dolinach Bobru i Kwisy*, Gryfów Śląski 2004, s. 125

¹⁸ M. Świeży, *W dolinach Bobru i Kwisy*, Gryfów Śląski 2004, s. 125

¹⁸ Świeży M., *W dolinach Bobru i Kwisy*, Gryfów Śląski 2004, p.125

Malarstwo

W 1915 r. Ministerstwo Edukacji w Berlinie dysponujące środkami na finansowanie dzieł sztuki, przeznaczonych do tzw. budynków publicznych, zamówiło u Maxa Wislicenusa, profesora we wrocławskiej Szkole Sztuki, wybitnego przedstawiciela sztuki secesyjnej, wielkoformatowy cykl kompozycji malarских „Cztery pory roku”. Obrazy miały zawiśnąć w nowym gmachu Muzeum Towarzystwa Karkonoskiego w Jeleniej Górze przy ul. Matejki 28. Wybuch I wojny światowej przedłużył i skomplikował realizację zamówienia. Hugo Seydel wraz z projektantem gmachu jeleniogórskiego muzeum Karlem Grosserem, odwiedzali kilkakrotnie Wislicenusa w jego atelier, śledząc postępy artysty przy tworzeniu kompozycji. Zdecydowali też o temacie malowideł. Obrazy były gotowe jesienią 1918 r.

Miejscem ekspozycji pięciu monumentalnych płócien była największa sala pierwszego piętra.

Po 1945 r. obrazy zaginęły. Ocalał jedynie obraz przedstawiający zimę. Pozostałe znamy jedynie z archiwalnych fotografii. W zbiorach rodziny artysty zachowały się studia malarskie do całego cyklu.

Malířství

V roce 1915 Ministerstvo vzdělávání v Berlíně z prostředků na financování uměleckých děl určených do veřejných budov, objednalo u Maxe Wislicenuse, profesora na wrocławské Umělecké škole, významného zástupce secesního umění, velkoformátový cyklus malířských kompozic Čtyři roční období. Tyto obrazy měly být umístěné v budově muzea Krkonošského spolku v Jelení Hoře na ulici Matejki 28. Rozpoutání 1. světové války tyto plány prodloužilo a zkomplikovalo. H. Seydel spolu s architektem budovy jelenohorského muzea K. Grosserem několikrát navštívili Wislicenuse v jeho atelieru a sledovali postup prací umělce při tvorbě kompozice. Rozhodovali také o tématice maleb. Obrazy byly dokončeny na podzim roku 1918.

Místem expozice pěti monumentálních plátech byl největší sál na prvním patře.

Po roce 1945 se obrazy ztratily. Dochoval se pouze obraz zobrazující zimu. Ostatní známe pouze z archivních snímků. Ve sbírkách rodiny umělce se dochovaly grafické studie celého cyklu.

Painting

In 1915, the Ministry of Education in Berlin disposed the funds to finance works of art intended for so-called public buildings. It ordered at Max Wislicenus, a Professor of Wrocław School of Arts, an outstanding representative of the Art Nouveau, a large-format cycle of composition paintings, “The Four Seasons”. The paintings were supposed to be hung in the new building of the museum of the Karkonosze Mountains Society in Jelenia Góra on 28, Jana Matejki Street. The outbreak of the First World War prolonged and complicated the completion of the order. H. Seydel along with the designer of the building of Jelenia Góra Museum, K. Grosser, visited Wislicenus repeatedly in his studio, checking progresses of the artist at creating the composition. They also determined the theme of oil paintings. The paintings were ready in autumn 1918.

The biggest hall on the first floor was the place of exhibition of five monumental canvas.

After 1945 images went missing. Only one painting, showing the winter, survived. The rest is known only from archived photographs. In the collection of the artist’s family, the painter’s studies to the entire cycle were preserved.

162. Zimowy pejzaż przedstawiający Śnieżkę od strony góry Liščí hora w Czechach

Max Wislicenus (1861–1957), 1918 r.
plótno, olej, 242 x 224 cm;
MJG AH 7304

162. Zimní krajina se Sněžkou při pohledu od Liščí hory,

Max Wislicenus (1861–1957), 1918
plátno, olej, 242 x 224 cm;
MJG AH 7304

162. Winter landscape presenting Mount Śnieżka from the side of Mount Liščí in Bohemia

Max Wislicenus (1861–1957), 1918
canvas, oil paint, 242 x 224 cm;
MJG AH 7304

Scena budowana syntetycznymi, płaskimi plamami koloru o czystych barwach. Zmonumentalizowana Śnieżka pokryta śniegiem z refleksami żółci o ciepłym odcieniu, z plamami fioletowo-błękitnych cieni, przedstawiona jest na tle turkusowego nieba z dekoracyjnie przedstawionymi sznureczkami ciepłych, złotych chmur. Na pierwszym planie ośnieżone, pochylone drzewa. Między nimi drobne sylwetki trójki narciarzy, podkreślające ogrom góry w tle. Sygnowany na dole z prawej strony: „Max Wislicenus”.

Widok Śnieżki z tej strony powtarzał się w twórczości artysty parokrotnie, a motyw ośnieżonych drzew bywał również samodzielnym tematem obrazów.

Obraz był częścią cyklu monumentalnych dekoracyjnych paneau zatytułowanego „Cztery pory roku”. Składały się na niego również: „Wiosna” – widok ze wzgórz między Cieplicami i Marczykami poprzez stawy na Chojnik i Śnieżne Kotły; „Lato” – widok z Gór Kaczawskich w stronę Jeżowa Sudeckiego i Jeleniej Góry widocznej na tle Karkonoszy; „Jesień” – widok na Śnieżne Kotły.

Muzeum Towarzystwa Karkonoskiego (RGV) było jedyną placówką muzealną w Jeleniej Górze. Od początków swego istnienia gromadziło prace miejscowych artystów, szczególnie przedstawiające artysty i widoki miasta.

W kolekcji malarstwa karkonoskiego znajdują się prace Adolfa Dresslera (1833 – 1881), Wilhelma Kraussa (1830 – 1866), Paula Linke (1844 – 1917), Carla Morgensterna (1847 – 1928), Gertrud Staats (1859 – 1938), Katarin Kosack (1872 – 1945), Paula Weimanna (1867 – 1945), jego syna Heinricha (1907 – 1945?), Friedricha Iwana (1889 – 1967), mieszkającego w Sobieszowie Paula Austa (1866 – 1934), Franza Jackowskiego (1885 – 1974), Alfreda Nickischa (1872 – 1948), Georga Wichmanna (1876 – 1944), Willego Oltmannsa (1905 – 1979), Alfreda Matzкера.

Kolekcję uzupełniają prace artystów, którzy znaleźli tu swoje miejsce po wojnie: Marty Augustynowicz (1904 – 1961), Wlastimila Hofmana (1881–1970), Leona Turalskiego (1912 – 1991), Róży Farbisz-Kijankowej (1903 – 1983), Tadeusza Nodzyńskiego (1919 – 1993), Tadeusza Kaczmarka (1937 – 2006).

Výjev provedený syntetickými, plochými skvrnami v čistých barvách. Monumentalizovaná Sněžka pod sněhovým příkrovem s odlesky teplého odstínu žluté, s fialově blankytnými skvrnami stínů na pozadí tyrkysové oblohy s dekorativně vyobrazenými provázky teplých, zlatavých oblaků. V popředí zasněžené, zohnuté stromy. Mezi nimi drobné siluety trojice lyžařů znásobující mohutnost hor v pozadí. Obraz signovaný vpravo dole: Max Wislicenus.

Pohled na Sněžku z té strany se v tvorbě umělce opakoval několikrát a motiv zasněžených stromů býval také samostatným motivem obrazů.

Obraz byl součástí cyklu monumentálních dekorativních ploch nazvaného Čtyři roční období, který tvořilo jaro – výhled z pohoří mezi Cieplicemi a Marczykami přes rybníky Chojnik a sněžné jámy; léto – výhled z Kačavských hor směrem k Jeżowu Sudeckému a Jelení Hoře viditelné na pozadí Krkonoš; podzim – pohled na sněžné jámy Krkonoš.

Muzeum Krkonošského spolku (RGV) bylo jediným muzejním pracovištěm v Jelení Hoře. Od počátku své existence shromažďovalo práce místních umělců, zejména s vyobrazením horské krajiny a pohledů na město.

V malířských sbírkách z oblasti Krkonoš jsou práce Adolfa Dresslera (1833–1881), Wilhelma Krausse (1830–1866), Paula Linkeho (1844–1917), Carla Morgensterna (1847–1928), Gertrudy Staatsové (1859–1938), Katariny Kosackové (1872–1945), Paula Weimanna (1867–1945), jeho syna Heinricha (1907–1945?), Friedricha Iwana (1889–1967), bydlícího v Sobieszově Paula Austa (1866–1934), Franze Jackowského (1885–1974), Alfreda Nickische (1872–1948), Georga Wichmanna (1876–1944), Willyho Oltmannsa (1905–1979), Alfreda Matzкера.

Sbírku doplňují práce umělců, kteří zde své místo našli po válce: Marty Augustynowiczové (1904–1961), Wlastimila Hofmana (1881–1970), Leona Turalského (1912–1991), Róży Farbisz-Kijankové (1903–1983), Tadeusze Nodzyńskiego (1919–1993), Tadeusze Kaczmarka (1937–2006).

Scene built with synthetic, flat stains of colour of clear tints. Monumental Mount Śnieżka covered with snow, with warm reflections is yellow, with purple–azure stains of shadows, is presented against the turquoise sky with decoratively painted thin strings of warm golden clouds. In the foreground there are snowy, bent trees. Between them, small silhouettes of three skiers, emphasizing the magnitude of the mount in the background. It is signed at the bottom, to the right: “Max Wislicenus”.

The view of Mount Śnieżka from this side was repeated in the works of the artist several times, and the motive of snowy trees also happened to be an independent subject of paintings.

The canvas was a part of the cycle of monumental decorative panels titled “The Four Seasons”. The cycle consisted of: “Spring” – a view from the hills between Cieplice and Marczyce through ponds to Chojnik and Śnieżne Kotły; “Summer” – a view from the Kaczawskie Mountains in the direction of Jeżów Sudecki and Jelenia Góra visible against the Karkonosze Mountains; “Autumn” – a view on Śnieżne Kotły.

The Museum of the Karkonosze Mountain Society (the RGV) was the only museum institution in Jelenia Góra. From the beginnings of its existence, it collected works of local artists, peculiarly the ones showing mountain landscapes and views of the city.

In the collection of the Karkonosze painting there are works of Adolf Dressler (1833–1881), Wilhelm Krauss (1830–1866), Paul Linke (1844–1917), Carl Morgenstern (1847–1928), Gertrud Staats (1859–1938), Katarin Kosack (1872–1945), Paul Weimann (1867–1945), his son Heinrich (1907–1945?), Friedrich Iwan (1889–1967), Paul Aust living in Sobieszów (1866–1934), Franz Jackowski (1885–1974), Alfred Nickisch (1872–1948), Georg Wichmann (1876–1944), Willi Oltmanns (1905–1979), and Alfred Matzker.

The collection is completed with the works of artists, who after the war found their place here: Marta Augustynowicz (1904–1961), Wlastimil Hofman (1881–1970), Leon Turalski (1912–1991), Róża Farbisz-Kijankowa (1903–1983), Tadeusz Nodzyński (1919–1993), and Tadeusz Kaczmarek (1937–2006).

Do rangi symbolu skomplikowanych dziejów Jeleniej Góry i całego Śląska urastają dwa obrazy przedstawiające nasze miasto.

Symbolem komplikovaných dějin Jelení Hory a celého Slezska jsou dva obrazy s vyobrazením města.

Two paintings showing our city are the symbol of a complicated history of Jelenia Góra and entire Silesia.

163. Panorama Jeleniej Góry
Alfred Matzker, 1943 r.
olej, tektura
MJG AH 6532

163. Panoráma Jelení Hory
Alfred Matzker, 1943
olej karton
MJG AH 6532

163. Panorama of Jelenia Góra
Alfred Matzker, 1943
oil paint, cardboard
MJG AH 6532

164. Panorama Jeleniej Góry
Eugeniusz Geppert (1890 – 1979), 1961 r.
tempera, papier, 58,5 x 87 cm
MJG AH 7102

164. Panoráma Jelení Hory
Eugen Geppert (1890–1979), r. 1961
tempera, papír, 58,5 x 87
MJG AH 7102

164. Panorama of Jelenia Góra
Eugeniusz Geppert (1890–1979), 1961
tempera, paper, 58.5 x 87
MJG AH 7102

Dwaj artyści – niemiecki i polski – prezentują Jelenią Górę z jej najbardziej korzystnej strony. Sylwetka miasta widziana ze Wzgórza Krzywoustego, z jej najważniejszymi budowlami, rysuje się monumentalnie na tle Karkonoszy. Budynki toną w zieleni, cały czas wydają się aktualne słowa Johna Quincy Adamsa zawarte w „Listach o Śląsku”: „Nic nie może być piękniejszego nad położenie samej Jeleniej Góry: pięknie zbudowane miasto z wieloma okazałymi budynkami w dolinie, otoczone wzgórzami ze wszystkich stron, ze wspaniałym widokiem na Karkonosze.”¹⁹

Tito dva umělci – německý a polský – prezentují Jelení Horu z té nejpříznivější strany. Silueta města viděna z Kopce Křivoústého, s těmi nejdůležitějšími stavbami, s monumentálními Krkonošemi v pozadí. Budovy ponořené v zeleni. Stále aktuální se jeví slova Johna Quincy Adamse uvedené v Dopisech o Slezsku: „Nic nemůže být krásnější než poloha Jelení Hory: krásně vystavěné město s mnoha okázalými stavbami v údolí ze všech stran lemované kopci, s nádhernými výhledy na Krkonoše.”¹⁹

Two artists – the German and the Polish – are presenting Jelenia Góra from the most beautiful side. The silhouette of the city seen from Krzywoustego Hill, with its most important buildings, majestically appears against the Karkonosze Mountains. Buildings are immersed in greenery. The words of John Quincy Adams from “The Letters about Silesia” seem to be still up-to-date: “Nothing can be more beautiful than the location of Jelenia Góra: a nicely built city with many impressive buildings in the valley, surrounded with hills from all sides, with a superb view to the Karkonosze Mountains”.¹⁹

¹⁹ J.Q. Adams, *Listy o Śląsku*, Wrocław-Warszawa 1992, s. 34.

¹⁹ J.Q. Adams, *Listy o Śląsku*, Wrocław-Warszawa 1992, s. 34.

¹⁹ Adams John Quincy, *Letters on Silesia: written during a tour through that country in the years 1800, 1801, in two parts*, London 1804

KULTURA LUDOWA REGIONU JELENIOGÓRSKIEGO OD XVIII DO POŁOWY XX W.

LIDOVÁ KULTURA V JELENOHORSKÉM REGIONU OD 18. STOLETÍ DO POLOVINY 20. STOLETÍ

FOLK CULTURE OF THE REGION OF JELENIA GÓRA FROM THE 18TH TO THE MIDDLE OF THE 20TH CENTURY

Kultura ludowa w Karkonoszach, jej dzieje, są częścią historii kultury Dolnego Śląska, regionu, który od najstarszych dziejów zasiedlany był przez rozmaite ludy różniące się kulturą, religią, gospodarką. Politycznie i gospodarczo Dolny Śląsk przez wieki był regionem peryferyjnym, zawsze wplecionym w większy organizm państwowy i polityczny. Od X w. należał kolejno – do monarchii Piastów, Królestwa Czeskiego, ponad 200 lat był pod panowaniem austriackiej monarchii Habsburgów, od 1742 r. do państwa pruskiego, później Rzeszy Niemieckiej, a po II wojnie światowej do Polski.

Od połowy XVIII w. zaczęło powstawać wiele cennych źródeł historycznych zawierających znaczną ilość materiałów statystycznych i innych dotyczących pojedynczych wsi i miast, jak również całych regionów. Były to dane dotyczące liczby ludności, struktury społecznej, feudalnej własności ziemskiej, również produkcji hodowlanej, informacje na temat rzemieślników, czeladników, kupców i innych zawodów. Te wszystkie materiały pozwalają w miarę dokładnie odtworzyć obraz życia społecznego i gospodarczego miast i wsi dolnośląskich tej epoki.

Dzieje Dolnego Śląska to także dzieje ścierania się wpływów różnych religii. Istniejąca od średniowiecza jedność religijna Dolnego Śląska została rozbita w okresie reformacji. W XVI i XVII w., w efekcie długotrwałych walk, sporów i waśni religijnych, nastąpiło zróżnicowanie struktury wyznaniowej na Dolny Śląsku. Wyznaniem dominującym stał się wówczas protestantyzm, głównie luteranizm. Wykształcone w XVIII w. rozmiesz-

Historie lidové kultury v Krkonoších je součástí kulturních dějin Dolního Slezska, regionu, který byl od pradávna osídlen různými národy, které se od sebe lišily kulturou, náboženstvím i hospodářstvím. Z politického a ekonomického hlediska patřilo Dolní Slezsko po staletí k okrajovým oblastem, které byly vždy svázány s větším státním nebo politickým celkem. Od 10 století postupně patřilo Piastovským knížatům, Koruně České, více než 200 let bylo pod vládou rakouské monarchie Habsburků, od roku 1742 připadlo pruskému státu, později patřilo Německé Říši a po 2. světové válce Polské republice.

V polovině 18. století začala vznikat řada cenných historických pramenů, které obsahovaly významné množství statistických a jiných záznamů o jednotlivých obcích a městech i celých oblastech. Jednalo se o údaje o počtu obyvatelstva, jeho sociální struktuře, vlastnictví šlechtických statků, ale také o chovu dobytka, řemeslnících, služebnictvu, kupcích a dalších profesích. Všechny tyto záznamy umožňují relativně přesně rekonstruovat obraz společenského a hospodářského života dolnoslezských měst a obcí té doby.

Historie Dolního Slezska je také dějinami stírání vlivů různých náboženství. Náboženská jednota Dolního Slezska, která trvala od středověku, byla rozbita v období reformace. V 16. a 17. století došlo v důsledku dlouhodobých náboženských válek a sporů k rozdělení náboženského života v Dolním Slezsku. Dominantním náboženským vyznáním se tehdy stal protestantismus, zejména luteránství.

Folk culture in the Karkonosze Mountains, its history, is a part of the history of Lower Silesia culture, of the region which since the ancient history was inhabited by various people differing in culture, religion, economy. Politically and economically, Lower Silesia for centuries was a peripheral region, always being a part of a larger state or political organism. From the tenth century, it belonged in turns – to the monarchy of the Piasts, to the Kingdom of Bohemia, for over 200 years it was under the rule of the Austrian monarchy of Habsburg, since 1742 it belonged to the Prussian state, later to the German Reich, and after the World War II – to Poland.

Since the mid-eighteenth century, many valuable historical sources started coming into existence, containing a considerable quantity of statistical materials, considering both individual villages, cities, and entire regions. The data contained information regarding the population amounts, social structures, feudal land ownership, and also farm production, information about craftsmen, journeymen, merchants, and other professions. All these materials allow for quite an exact reconstruction of social and economic life of Lower Silesia cities and villages of this age.

The history of Lower Silesia is also the history of the clash of influences of different religions. The religious unity of Lower Silesia, existing since the Middle Ages, was broken in the period of Reformation. In the sixteenth and seventeenth centuries, in the end of long-lasting religious fights, disputes and feuds, the diversification of religious structure took place in Lower Silesia. Then, the Protestantism became a dominating faith, mainly Lutheranism.

czenie wyznań na Śląsku przetrwało aż do II wojny światowej.

Struktura społeczna ludności wiejskiej od XVIII do początku XX w.

W drugiej połowie XVIII w. warstwę chłopską cechowało dość duże zróżnicowanie pod względem wielkości posiadanej ziemi, wyposażenia w inwentarz żywy i martwy oraz rodzaj i wielkość obciążeń feudalnych, a także praw do ziemi. W regionie sudeckim wieś była w wysokim stopniu sproletaryzowana. Najbardziej charakterystyczną grupę tworzyły zagrody chałupników i zagrodników czynszowych stanowiące 60–71% gospodarstw chłopów osiadłych. Bardzo dużo było tu także komorników.

Od początku XIX w. rozpoczęły się istotne przemiany społeczno-ekonomiczne związane z uwłaszczaniem chłopów. Proces ten trwał bardzo długo, od 1807 r. do 1872 r. Na mocy edyktu z 9.10.1807 r. zniesiono osobiste poddaństwo chłopów. Chłopi otrzymali możliwość opuszczania wsi.

W kolejnych latach na skutek protestów chłopskich w 1811 r. wydano edykt regulacyjny, umożliwiający uwłaszczenie chłopów w dobrach prywatnych i uwolnienie się od pańszczyzny za odszkodowaniem dla feudała. Bardzo istotny kolejny edykt królewski ogłoszony we wrześniu 1811 r. wprowadził wolność wykonywania rzemiosła i handlu, znoszący wszystkie formy przymusu cechowego i feudalne monopole w zakresie wytwórczości i handlu rzemieślniczego. Jednak pomimo zniesienia bezpośredniego poddaństwa, chłop nadal był związany ze swoim dziedzicem. Jeszcze w połowie lat 40. XIX w., w dobrach Schaffgotschów, chłop musiał wnosić opłatę za przędziwo, czynsz Walpurgii, opłatę za łowy, podatek za gońców, opłatę za warte, drewno do warzenia piwa oraz świadczenia w naturze¹.

Chłopi prowadzili walkę z dworami, żądając usunięcia resztek pańszczyzny, prawa łowieckiego oraz likwidacji sądownictwa patrymonialnego. Początek rewolucyjnym zmianom dały wystąpienia chłopów w dobrach Schaffgotschów w Cieplicach.

¹ P. Dietlinde, *Panuje tu straszne ubóstwo i nędza*, [w:] *Dolina zamków i ogrodów. Kotlina Jeleniogórska-wspólne dziedzictwo*, Jelenia Góra 2001, s.130.

Náboženská mapa, která se ve Slezsku zformovala v 18. století, přetrvala až do 2. světové války.

Sociální struktura vesnického obyvatelstva od 18. do počátku 20. století

Selský stav se v druhé polovině 18. století vyznačoval velmi vysokou rozrůzněností z hlediska velikosti vlastněné půdy, velikosti stád a vybavení, druhu a velikosti feudálních povinností, a také práv na půdu. Venkov v Sudetech byl ve vysoké míře proletářský. Nejcharakterističtější skupinu tvořila hospodářství chalupníků a nájemných podsedků (hortulanus), která představovala 60 – 71 % venkovských hospodářství.

Na počátku 19. století byly zahájeny důležité sociální a ekonomické změny, které souvisely s vydáváním půdy rolníkům. Tento proces trval velmi dlouho, od roku 1807 do roku 1872. Na základě výnosu z 9. 10. 1807 bylo zrušeno osobní nevolnictví rolníků. Venkované získali možnost opouštět vesnice.

V důsledku selských bouří v následujících letech byl v roce 1811 vydán výnos, podle kterého měli rolníci možnost nabývat nemovitosti a vykoupit se z nevolnictví. Velice důležitý byl následující královský výnos vydaný v září 1811, který zaváděl svobodu při provozování řemesla a obchodu a který rušil všech formy povinného členství v cechu a feudální monopol na řemeslnou výrobu a obchod. Navzdory zrušení přímého nevolnictví byl venkovan i nadále svázán se svým pánem. Ještě v polovině čtyřicátých let 19. století museli rolníci na majetcích rodu Schaffgotschů platit poplatky za přízi, Valpuržinu činži, poplatky za úlovek, daň za poslíčky, poplatky za stráž, za dřevo na vaření piva a odvody v naturálních¹.

Venkované vedli válku proti šlechtě a požadovali zrušení zbytků nevolnictví, lovcího práva a odstranění patrimonialního soudnictví. Revoluční změny byly zahájeny povstáním

¹ P. Dietlinde, *Panuje tu straszne ubóstwo i nędza*, [in:] *Dolina zamków i ogrodów. Kotlina Jeleniogórska-wspólne dziedzictwo*, Jelenia Góra 2001, s.130.

Developed in the eighteenth century, the distribution of religions in Silesia survived until the World War II.

Social structure of the rural population from the 18th to the beginning of the 20th century

In the second half of the eighteenth century, a big diversity characterised the peasants' class. The differences were found in the size of owned grounds, of livestock and property possession, and in a kind and size of feudal burdens, as well as in a title to land.

In the Sudetes region, the village was proletarianized to a high degree. The most characteristic group consisted of farms of cottagers (who owned only a house but no land) and villeins (who owned only a house and a small, garden-sized plot of land), which constituted 60–71% of households of settled peasants. There were also many unlanded labourers.

Since the beginning of the nineteenth century, essential socio-economic transformations started, associated with the enfranchisement of peasants. This process lasted very long, from 1807 to 1872. With an edict from October 9, 1807, a personal serfdom of peasants was abolished. Peasants received the right of leaving the village.

In consecutive years, as a result of peasants' protests in 1811, a regulating edict was issued, enabling to enfranchise peasants in private properties and to free oneself of the serfdom with a compensation paid to a feudal lord. A very essential subsequent royal edict, issued in September 1811, implemented the freedom of performing crafts and trade, abolishing all forms of a guild's compulsion and feudal monopolies in the crafts production and trade. However, in spite of abolishing the direct serfdom, the peasant was still associated with his heir. Still, in the middle of the forties of the nineteenth century, in the properties of the Schaffgotsch, the peasant had to pay a fee for yarn, a rent for Walpurgia, payment for hunts, tax for messengers, fee for the guard, wood for brewing beer, and benefits in nature.¹

Peasants ran struggle against manor houses, demanding removing remains

¹ Dietlinde P., "Es ist viel Armuth und Noth hier...". Pauperismus im Hirschberger Tal [in:] *Das Tall der Schlösser und Gärten. Das hirschberger Tal in Schlesien – ein gemeinsames Kulturerbe*, Jelenia Góra 2001, p.130

W 1850 r. ogłoszono nową ustawę regulacyjną i relucyjną. Zgodnie z nią uwłaszczeniu i redukcji zobowiązań wobec właściciele ziemskich, podlegały wszystkie kategorie gospodarstw. Ciężary feudalne, jak pańszczyzna, usługi dla dworu, zostały zniesione bez odszkodowania. Natomiast czynsze podlegały wykupowi. Zobowiązania odszkodowawcze chłopstwa przejęły specjalne banki, gdzie chłopci wpłacali przewidziane prawem sumy.

Koniec XIX i początek XX w. przynosi znaczące zmiany. W tym czasie nastąpił szybki rozwój przemysłu, powiększały się miasta, powstawały nowe drogi i linie kolejowe. W krajobrazie wiejskim pojawiły się obiekty przemysłowe: gorzelnie, wapienniki, krochmalnie, młyny parowe. Dzięki nim część chłopów znalazła zatrudnienie w sferze rzemieślniczej i usługowej.

Budownictwo wiejskie

W krajobrazie osadniczym Dolnego Śląska najsilniej zaznaczyła się przeprowadzona w XIII i XIV w. kolonizacja i lokacja wsi na prawie niemieckim, wg zachodnich wzorów, tzn. wyznaczano dokładnie ich granice, wprowadzano regularny układ gruntów, wytyczano miejsce pod osadę i w określony sposób ją rozplanowywano. Wiele współczesnych wsi regionu genetycznie wywodzi się z tamtego okresu i mimo licznych zmian zachowały one kształt ulicówek, owalnych czy łańcuchówek. W regionie sudeckim w zakresie wiejskiej zabudowy mieszkaniowej dominującą formą układów osadniczych są tzw. wsie łańców leśnych (łańcuchówki)².

W regionie jeleniogórskim zabudowę wsi cechuje bardzo duże bogactwo i różnicowanie form, zastosowanych materiałów, rozwiązań konstrukcyjnych, rozplanowania wnętrza. Przeważa budownictwo murowane z cegły lub kamienia z 2. połowy XIX i początku XX w. Na terenach górskich i Pogórza

² E. Trocka-Leszczyńska, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w regionie sudeckim*, Wrocław 1995 r., s. 236.

sedláků na statcích Schaffgotschů v Cieplicích.

V roce 1850 byl vyhlášen nový regulační a relucijní zákon. Podle něho se mělo vydávání půdy a snížení povinností vůči vrchnosti týkat všech kategorií zemědělských hospodářství. Feudální povinnosti, např. nevolnictví nebo služba u dvora byly zrušeny bez nutnosti vykoupit se. Naopak z nájmu se rolníci museli vykoupit. Vykoupením rolníků se zabývaly speciální banky, ve kterých rolníci museli složit zákonem stanovený obnos peněz.

Období konce 19. a začátku 20. století přineslo významné změny. V této době začal rychlý rozvoj průmyslu, rostla města, stavěly se nové cesty a železnice. Ve venkovské krajině se objevily průmyslové objekty: palírny, vápenky, škrobárny, parní mlýny. Díky nim našla část rolníků zaměstnání v odvětví řemesla a služeb.

Lidová architektura

V kulturní krajině Dolního Slezska se nejsilněji projevila kolonizace a zakládání vesnic ve 13. a 14. století podle německého práva a podle západních vzorů, tzn. že byly vyznačeny přesné hranice, pozemky byly pravidelně rozděleny, bylo vytyčeno místo pro osadu a její rozvoj byl určitým způsobem naplánován. Řada vesnic v našem regionu má svůj genotypický původ právě v tomto období a navzdory množství změn si zachovala tvar ulicovek, oválnic nebo řadových vsí. Vesnická zástavba v Sudetech má převážně formu tzv. lesní lánové vsi (řadové vsi)².

V jelenohorském regionu se vesnická zástavba vyznačuje velkou rozmanitostí forem, použitého materiálu, konstrukčních řešení, rozvržení vnitřního prostoru. Převažuje zde zděná zástavba z cihel nebo kamene z 2. poloviny 19. a počátku 20. století. V horských oblastech a v oblasti Krkonošsko-jesenického

² E. Trocka-Leszczyńska, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w regionie sudeckim*, Wrocław 1995 r., s. 236.

of the serfdom, hunting law and the liquidation of the patrimonial judiciary. Peasant riots in the estates of the Schaffgotsch in Cieplice were the start of revolutionary changes.

In 1850, a new statute of regulation and relucition was announced. According to it, all categories of households were the subject to enfranchisement and the reduction in liabilities towards landowners. The feudal burdens such as serfdom, services for the manor house, were abolished without compensation. Rents were the subject to repurchase. Special banks assumed compensatory obligations of the peasantry, where peasants paid sums specified by law.

The end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century brought significant changes. At that time, a fast growth of industry took place, cities were expanding, new roads and railway lines were built. Industrial objects turned up in a rural landscape: distilleries, lime kilns, starch factories, steam mills. Thanks to them, a part of peasants found employment in the crafts and service.

Rural construction

Conducted in the thirteenth and fourteenth centuries, the colonization and the charter of a village based on Magdeburg Law was most strongly noticeable in the settlement landscape of Lower Silesia. They were led according to Western models, i.e. appointed exact borders of villages, a regular arrangement of lands was enforced; a settlement had its site marked out and was planned in a certain way. Many contemporary villages of the region genetically come from that period and, in spite of numerous changes, they kept a street-like, oval, or chain-like shape. In the Sudetes region, in the rural building development, so-called forest villages were a dominating form of settlements' set-up.²

In Jelenia Góra region, the building development of the village is characterised by a great wealth and diversity of forms, applied materials, construction solutions, planning the interiors. Buildings built from brick or stone are predominating in the second half of the nineteenth and the beginning of the twentieth century. In

² Trocka-Leszczyńska E., *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w regionie sudeckim*, Wrocław 1995, p. 236

Sudeckiego dominuje budownictwo o konstrukcjach mieszanych: zrębowo-murowane, ryglowo-murowane, przysłupowo-murowane (oraz przysłupowo-ryglowo-murowane). Tradycyjne formy budownictwa czysto drewnianego: konstrukcja zrębowa i przysłupowa czy ryglowa (szkieletowa) występują tylko jako relikty.

podhůří převládá zástavba se smíšenou konstrukcí: roubeno-zděnou, hrázděno-zděnou, podstávkovou zděnou (a podstávkovou hrázděno-zděnou). Čistě dřevěné, tradiční formy lidové architektury: roubená, podstávková nebo hrázděná jsou přítomny pouze v ojedinělých případech.

mountainous areas and in the Foothills of the Sudetes Mountains, most of the buildings have mixed constructions: log joint – brick, half-timbered – brick, Lusatian Umgebände – brick (and Lusatian Umgebände – half-timbered – brick). Traditional forms of a purely wooden construction: log joint and half-timbered or half-timbered – light-frame structure, appear only as relics.

165. Dom przysłupowy, parterowy
Strużnica nr 94, pow. jeleniogórski, 1956 r.
fot. arch.muz.

Konstrukcja przysłupowa (zrębowa-przysłupowa) zwana „przysłupem” (niem.- Umgebände, Umgebändebauten) to niezależna konstrukcja nośna złożona z rzędu pionowych słupów z mieczkami (ukośne rygle), połączonych górą wieńcem poziomych belek, które opasują zrębowe ściany parteru w celu odciążenia ścian zrębu od ciężaru dachu, ścianki kolankowej lub nadwieszzonego piętra. Słupy wraz z mieczkami i poziomymi belkami tworzą przeszła (arkady) ustawione średnio co 2–3 m; słupy stoją zawsze na kamiennej lub murowanej podstawie.

165. Přizemní podstávkový dům
Stružnica č. 94, okres Jelení Hora, 1956
fot. archiv muzea

Podstávková konstrukce (roubená podstávková) zvaná „podstávkou” (německy Umgebände, Umgebändebauten) představuje nezávislou nosnou konstrukci složenou z řady svislých sloupků s pásky (šikmými vzpěrami), které jsou nahoře spojeny věncem vodorovných trámů (ližinami) a které obepínají roubené stěny přízemí tak, aby na něho nepřenašely tlak střechy, nadezdívky nebo přečnivajícího patra. Sloupky s pásky a ližinami tvoří pole (arkády) umístěné ve vzdálenosti 2–3 m; sloupky stojí vždy na kamenné nebo zděné základně.

165. One-Storey Lusatian Umgebände House
Stružnica No. 94, District of Jelenia Góra, 1956
photo from the Archives of the Museum

The Lusatian Umgebände construction is an independent supporting structure that consists of a row of vertical wall studs with struts (diagonal beams), joined together by top plates of horizontal beams, that surround the log ground floor's walls in order to relieve the log walls from the weight of the roof, a knee wall or an overhung first floor. The wall studs with struts and horizontal beams form spans (arcades), placed approximately every 2–3 meters; the wall studs always stand on a stone or brick foundation.

166. Dom w konstrukcji szkieletowej
wieś Golnice, pow. Bolesławiec

One najlepiej pokazują ślady starszego podłoża osadniczego i wpływy z sąsiednich terenów: Czech, Łużyc, Wielkopolski (konstrukcja zrębowa i przysłupowa) oraz późniejsze nawarstwienia niemieckich procesów kolonizacyjnych (konstrukcja ryglowo-przysłupowo-murowana).³

Na terenie regionu jeleniogórskiego spotykamy również inne typy wiejskiej zabudowy drewnianej, jak: zrębowe domy podcieniowe tkaczy w Chełmsku Śląskim w gm. Lubawka czy domy tyrolskie, piętrowe, zrębowo-murowane, religijnych przesiedleńców z regionu Zillertal w Tyrolu z początku XIX w.

³ H. Wesołowska, *Relikty kultury tradycyjnej*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, Wrocław 1996, s. 184.

166. Dům s příhradovou konstrukcí
obec Golnice, okres Bolesławiec

Tyto domy jsou nejlepším dokladem staršího osídlení a vlivů pronikajících ze sousedních regionů: Čech, Lužice a Velkopolska (roubená a podstávková konstrukce) a pozdějších vrstvách ovlivněných německou kolonizací (hrázděno-zděná podstávková konstrukce)³

Na území jelenohorského regionu lze nalézt také další typy dřevěné vesnické architektury, např. tkalcovské roubené domy s podloubím v Chełmsku Śląském ve správní obci Libavá (Lubuwka) nebo tyrolské, patrové, roubeno-zděné domy náboženských exulantů z regionu Zillertal v Tyrolsku z počátku 19. století.

³ H. Wesołowska, *Relikty kultury tradycyjnej*, [in:] *Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, Wrocław 1996, s. 184.

166. House in a Half-Timbered Construction
Golnice Village, District of Bolesławiec

These houses demonstrate in the best way traces of older settlement base and influences of adjacent areas: Bohemia, Lusatia, Greater Poland (log joint and Lusatian Umgebände construction) and later influences of the German colonization processes (Lusatian Umgebände – brick construction).³

In Jelenia Góra region, one also meets other types of rural wooden buildings, such as: log joint arcaded houses of weavers in Chełmsk Śląski in Lubawka Commune or Tyrolean, two-storey, log joint – brick houses, of religious migrants from the region of Zillertal in Tirol, from the beginning of the nineteenth century.

³ Wesołowska H., *Relikty kultury tradycyjnej*, [in:] *Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, Wrocław 1996, p. 184

167. Chełmsko Śląskie, domy tkaczy tzw. „12 Apostołów”
gm. Lubawka, 2012 r.

Domy, typowe niegdyś dla zabudowy małopolskiej regionu sudeckiego, to drewniane zrębowe domy podcieniowe, np. domy tkaczy w Chełmsku lub podcieniowe domy o mieszanej konstrukcji murowano-zrębowej, jak w Międzyzlesiu (wałb.) czy też murowano-szkieletowej, jak w Sulikowie.

167. Chełmsko Śląskie, domy tkalců, tzv. „12 apoštolů”
obec Libavá (Lubawka), 2012

Tento typ domů, kdysi typický pro maloměstskou zástavbu sudetského regionu, zastupují dřevěné roubené domy s podloubím, např. tkalcovské domy v Chełmsku nebo domy s podloubím se smíšenou, roubeno-zděnou konstrukcí, např. v Międzyzlesiu (okres Valbřich), nebo rámově-zděnou konstrukcí, např. v Sulikově.

167. Chełmsko Śląskie, houses of weavers, so called: “12 Apostoles”

Lubawka Commune, 2012

Wooden log joint arcaded houses (e.g. houses of weavers in Chełmsk), or arcaded houses in a mixed, brick – log joint construction (as in Międzyzlesie, Kłodzko District), or brick – light frame (like in Sulikowo), are the houses which were once typical for the provincial building development of the Sudetes region.

168. Sulików, domy podcieniowe
pow. Zgorzelec, 2012 r.

168. Sulików, domy s podloubím
okres Zgorzelec, 2012

168. Sulików, arcaded houses
District of Zgorzelec, 2012 r.

169. Dom tyrolski – przywódcy Tyrolczyków J. Fleidla

Domy tyrolskie zostały wybudowane po 1837 r. przez kolonistów z Tyrolu (regionu Zillerthal) osiadłych w większym skupisku w okolicach wsi Mysłakowice i Sosnówka w Karkonoszach. Cechą charakterystyczną dla tych masywnych, piętrowych, budynków wielofunkcyjnych, mieszczących pod wspólnym dachem część mieszkalną, oborę i stodołę jest to, że w centrum budynku mają szeroką bramę wjazdową prowadzącą, po zewnętrznym nasypie podjazdu, na piętro, do obszernej stodoły; ponadto często wokół części mieszkalnej na wysokości piętra mają ozdobnie oszalowane ganki-balkony.

Dom górski przy Muzeum Karkonoskim

Do głównego budynku muzeum od strony południowej przylega model wiejskiego domu górskiego, który został zaprojektowany przez wrocławskiego architekta Schurka z pracowni architekta Grossera (twórcy muzeum), aby zademonstrować wszystkie cechy typowego domu górskiego wsi sudeckich z 2. połowy XVIII w.

We wsiach górskich regionu sudeckiego typem dominującym w budynkach mieszkalnych jest parterowy budynek o wydłużonej bryle, szeroko frontowy (wejście w dłuższej ścianie domu) łą-

169. Tyrolský dům - dům vůdce Tyrolčů J. Fleidla

Tyrolské domy byly postaveny po roce 1837 exulanty z Tyrol (region Zillerthal), kteří se ve větším počtu usadili v okolí obcí Mysłakowice a Sosnówka v Krkonoších. Charakteristickým znakem těchto masivních, patrových, víceúčelových budov, ve kterých se pod jednou společnou střechou nacházela obytná část, chlév i stodola je to, že v centru budovy mají široká vstupní vrata, která vedou po vnějším násypu k nadjezdu na patro, do velké stodoly; tyto stavby mívají navíc kolem obytné části ve výšce patra ozdobně obložené balkóny.

Vesnická chalupa u Krkonošského Muzea

K hlavní budově muzea přiléhá z jižní strany model vesnického horského domu, který navrhl vřatislavský architekt Schurek ze studia architekta Grossera (zakladatele muzea), aby na něm představil všechny znaky typického horského domu ze sudetské vesnice z 2. poloviny 18. století.

V horských vesnicích sudetského regionu je dominantním typem obytných budov přízemní stavba s prodlouženou hmotou, s širokým čelem (vstup na delší straně domu), která spojuje funkci

169. Tyrolean House – of the leader of the Tyroleans, J. Fleidl

Tyrolean houses were built after 1837 by colonists from Tirol (of Zillerthal region), who settled in a bigger group in the area of Mysłakowice and Sosnówka villages in the Karkonosze Mountains. These were massive, two-storey multi-functional buildings, which accommodated under one roof both a living chamber, a cowshed, and a barn. Their characteristic feature was a wide gate in the centre of the building, leading through an outside driveway mound to the upper floor, where a vast barn was located. Moreover, decorative boarded porch-like balconies was often built around the residential part, at the height of the first floor.

Rural mountain cottage near the Karkonosze Museum

From the southern side of the Museum, there is adjoined a model of a rural mountain cottage. It was designed by an architect from Wrocław, Schurek, who worked in the studio of Grosser (architect, the author of the museum), in order to demonstrate all features of a standard mountain cottage of the Sudetes village from the second half of the eighteenth century.

In mountainous villages of the Sudetes region, a dominating type in residential buildings is a one-storey

czący funkcje mieszkalne z inwentarsko-gospodarczymi pod jednym dachem (mieszkalno-gospodarczy), o symetrycznym układzie pomieszczeń (mieszkalnych, mieszkalno-inwentarskich lub mieszkalno-gospodarczych) w stosunku do centralnie zlokalizowanej sieni. Wnętrza, pierwotnie składające się z trzech pomieszczeń (sieni przelotowej w centrum, izby i pomieszczenia gospodarczego), jak chałupa przy muzeum, z biegiem czasu dzielono, często wtórnice, na wiele mniejszych pomieszczeń (izba-świetlica, komora, alkierz, druga izba tzw. „biała”, „czarna kuchnia” – w obrębie sieni). Domy nakryte były stromym, dwuspadowym, symetrycznym dachem, który w budynkach parterowych dwu lub trzykrotnie przewyższa ścianę parteru oszalowanym pionowymi deskami, o symetrycznym układzie okien i detali zdobniczych. Wodę deszczową z dachu odprowadzały długie drewniane rynny znacznie wysunięte poza narożniki. Drzwi i okna obramiano profilowanymi i rowkowanymi deseczkami i ozdabiano malowanymi okiennicami.

Najczęściej spotykanymi konstrukcjami materiałowymi ścian są konstrukcje mieszane, zróżnicowane w zależności od funkcji pomieszczeń: ściany drewniane o wieńcowej (zrębowej) lub wieńcowo-przysłupowej konstrukcji w części mieszkalnej i ściany murowane – w sieni i w części inwentarsko-gospodarczej.

Z głównym budynkiem muzeum dom górski był połączony szerokim przedsionkiem wyłożonym kamiennymi płytami, pełniącym rolę sieni.

Centralnie usytuowana obszerna sień rozdzielająca pomieszczenia gospodarcze od mieszkalnych, poza oczywistą funkcją komunikacyjną, pełniła również funkcję składu (przechowywano tu drobne sprzęty – narzędzia rolnicze, naczynia w wodę i mleko, drewno itp.) czy pomocniczą w pracach gospodarczych (np. młócenie zboża). Sień miała dwa wejścia – reprezentacyjne od frontu i gospodarcze od podwórza, z którego na skutek późniejszych przekształceń urządzeń ogniowych, wydzielono tzw. „czarną kuchnię”, a następnie odrębne pomieszczenie służące za kuchnię. W sieni naszego domu górskiego, za frontowym wejściem ujętym w kamienny barokowy portal, zwieńczony trapezowatym zwornikiem, za mocnymi drewnianymi drzwiami, znajdują się dwie szafy. Najbliżej drzwi stoi szafa z przełomu XVIII i XIX w. – zielona, malowana we wzory kwiatowe z dwoma

obytnou a hospodářskou pod jednou střechou (obytně-hospodářskou), se symetrickým uspořádáním místností (obytných a hospodářských) vůči uprostřed položené chodbě. Interiér, původně složený ze tří místností (průchozí chodby uprostřed, pokoj a hospodářské místnosti), jako v muzejní chalupě, byl postupně dělen na menší místnosti (světnice, komora, alkovna, druhý pokoj tzv. „bílý“, „černá kuchyně“ jako součást chodby). Domy kryla strmá, symetrická sedlová střecha, která u přízemních budov dvakrát až třikrát převyšovala stěnu přízemí a která byla ve štítu obložena svislými prkny a měla symetricky umístěná okna a ozdobné prvky. Dešťovou vodu ze střechy odváděly dlouhé dřevěné okapy výrazně vysunuté přes rohy. Dveře a okna byly orámovány profilovanými a drážkovanými prkýnky a ozdobeny malovanými okenicemi.

Nejpoužívanější konstrukce stěn jsou smíšené, podle funkce místností: dřevěné stěny s věncovou (roubenou) nebo věncovou přístavkovou konstrukcí v obytné části a zděné stěny v chodbě a v hospodářské části.

Vesnická chalupa je s hlavní budovou muzea spojena širokou předsíní, která byla obložena kamennými deskami a plní roli předsíně.

Centrálně umístěna prostorná předsíň, která odděluje hospodářské místnosti od obytných, plnila kromě samozřejmě komunikační funkce také funkci skladu (odkládalo se zde drobné nářadí – zemědělské nářadí, nádoby na vodu, mléko, dřevo atd.) nebo stodoly např. při zemědělských pracích (mláčení obilí). Předsíň měla dva vchody, reprezentativní z přední části domu a hospodářský ze dvora. Z toho se pozdějšími přestavbami ohniště vyčlenila tzv. „černá kuchyně“ a následně samostatná kuchyň. V předsíni vesnické chalupy za hlavním vchodem s kamenným barokním portálem, který uzavírá trapézový svorník, se za silnými dřevěnými dveřmi nacházejí dvě skříňe. Nejbližší dveří stojí zelená skříň z přelomu 18. a 19. století ozdobená květinovým vzorem s podélnými dvířky. Druhá červeno zelená skříň s datem 1667 stojí u vchodu do pokoje a pochází z obce Czarny Strumień. Je vyrobená ve stylu renesančního nábytku s

building of an elongated form, wide front (entrance to the building in the longer wall of the house), combining living accommodations with livestock-farming ones under one roof (living-farming), with a symmetrical arrangement of rooms, (living, living-stock, or living-farming) in relation to the centrally located hallway.

Interiors, originally consisting of three rooms (a through-hallway in the centre, a chamber, and a utility room) as the cottage by the museum, with time were divided, often secondarily, to a lot of smaller rooms (day room, chamber, bedchamber, a second chamber, so-called “white”, “black kitchen” – within the entrance hall). Houses were covered with the steep, gable, symmetrical roof, which in one-storey buildings was two or three times higher than the wall of the ground floor, panelled with vertical boards, with a symmetrical arrangement of windows and decorative details. Rainwater from the roof was carried away by long wooden rain pipes extended far beyond the corners. Doors and windows were often framed by decorative bands. Windows were additionally protected by shutters painted with flowers.

Most often, walls were of mixed constructions, depending on the function of rooms: wooden walls of log joint or log joint – Lusatian Umgebände construction in the living part and brick walls in the hallway and in the stock-farming part.

The mountain cottage was connected with the main building of the museum by a wide vestibule inlaid with stone tiles, performing the role of an entrance hall.

Centrally situated extensive hallway separating utility rooms from living chambers, apart from the obvious function of communication, served also as a depot (small appliances were stored there – agricultural tools, vessels for water and milk, wood, etc.) or as a support during farm works (e.g. threshing of cereal crops). The entrance hall had two entries – representative at the front and farming from the backyard from which, as a result of later transformations of fire devices, one detached a so-called “black kitchen”, and later – a separate room serving as a kitchen.

In the hallway of our mountain cottage, behind the front entry framed by a stone baroque portal crowned with a trapezoid keystone, behind a strong wooden door, two pantries are placed. The pantry standing closest to the door, coming

drzwiczkami umieszczonymi w pionie. Druga, czerwono-zielona z datą 1667 r., ulokowana przy wejściu do izby, pochodzi z Czarnego Strumienia. Wykonana w konwencji mebli renesansowych z charakterystycznymi detalami architektonicznymi, również z dwoma drzwiczkami. Obie szafy pełniły w sieni funkcje spiżarek do przechowywania żywności. W głębi sieni przy wyjściu gospodarczym, po prawej stronie, umieszczono „wejście” do pieca chlebowego. Po lewej od wejścia frontowego mieszczą się schody na poddasze.

charakterystickými architektonickými prvky. Má také dvoje dvířka. Obě skříňě plnily v předšní funkci spižiren. V hloubi předšně se na pravé straně u zadního vchodu nachází „vstup“ do chlebové pece. Na levé straně od hlavního vchodu se nacházejí schody do podkroví.

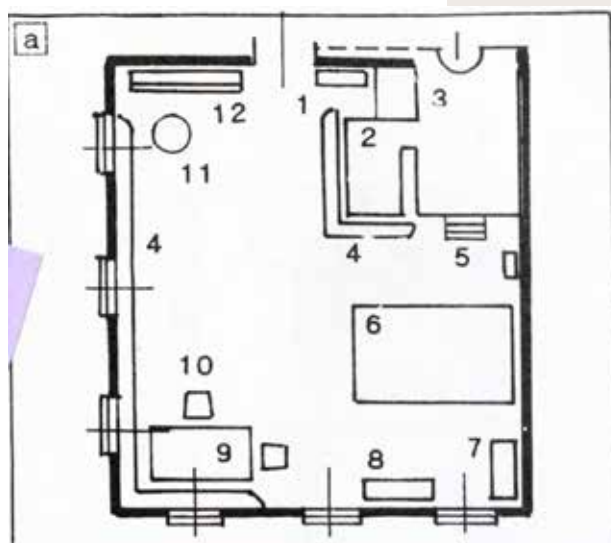
from the turn of the eighteenth and nineteenth centuries, is green, painted in floral patterns, with two vertical doors. The second one, located at the entrance to a chamber, is red and green, with the date of 1667, originated from Czarny Strumień. It is made in the Renaissance style of furniture with characteristic architectural details; also with two doors.

Both of the pantries served in the entrance hall as small larders for keeping food. Deep inside the hallway at the farming entry, on the right-hand side, an “opening” to the bread stove was put. Stairs to the attic were located to the left from the front entry.

Wnętrze domu

Interiér domu

Interior of the house

170. Wnętrze izby – rozplanowanie

(rys. E. Trocka-Leszczyńska, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w rejonie sudeckim*, Wrocław 1995, s. 98.)

Tradycyjne rozplanowanie izby w domu chłopskim na terenie Sudetów i Pogórza Sudeckiego.

170. Interiér světnice – uspořádání

(obr. E. Trocka-Leszczyńska, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w rejonie sudeckim*, Wrocław 1995, s. 98.)

Tradiční uspořádání světnice vesnického domu na území Sudet a Krkonoško-jesenického podhůří.

170. Interior of the chamber – the plan

drawing by E. Trocka-Leszczyńska, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w rejonie sudeckim*, Wrocław 1995, p. 98.

Traditional arrangement of the chamber in peasant's house in the area of the Sudetes Mountains and the Sudetes Foothills.

171. Snycerz
Erich Fuchs (1890 – 1983), 1926 r.
akwaforta, 32 x 36 cm
MJG AH 4643

171. Řezbář
Erich Fuchs (1890 – 1983), 1926
lept, 32 x 36 cm.
MJG AH 4643

171. Woodcarver
Erich Fuchs (1890–1983), 1926
etching, 32 x 36 cm
MJG AH 4643

Istotne przeobrażenia budynków wiejskich nastąpiły w 2. połowie XVIII w. Duży wpływ na te przeobrażenia miały restrykcyjne przepisy władz pruskich (z lat 1742, 1765) wymuszające zmiany w sposobie ogrzewania i rozmieszczenia urządzeń ogniowych w chałupach wiejskich. Nakazano budowę kominów, co wymusiło przeniesienie otwartego paleniska ze środka izby w pobliże murowanej ściany przy sieni lub wyprowadzenie paleniska do sieni, a w izbie pozostawienie kaflowego pieca do ogrzewania. Rozplanowanie wnętrza (domu lub izby) było ściśle uzależnione od położenia pieca.

Izba mieszkalna – zawsze drewniana, pełniła szereg różnych funkcji: mieszkalną (spożywanie posiłków, odpoczynek, zabiegi higieniczne), gospodarczą (wyrób masła, serów, obróbka lnu i produkcja płótna), funkcje kultowe, a także towarzyskie i reprezentacyjne. Niewielkie rozmiały pomieszczenia wymogły funkcjonalne wykorzystanie jego elementów (oświetlenia, ogrzewania itp.) oraz doprowadziły do sztywnego rozmieszczenia sprzętów i trwałego przypisania określonych znaczeń poszczególnym jego częściom. W izbie znajduje się kąt dla mężczyzn – przy stole, kąt dla kobiet – miejsce do pracy przy piecu i naprzeciw niego przy oknie (przędzenie, tkanie, robienie masła), kąt kultowy tzw. święty kąt (nad stołem lub przy wejściu, po drugiej stronie od pieca).⁴

Głównym elementem izby był obszerny piec kaflowy (z piecem piekarskim, na którym było wydzielone miejsce do spania) sytuowany przy ścianie wewnętrznej, na styku z sienią lub sienią i komorą. Zaprezentowany w chacie przy muzeum typ pieca to typ grzewczy bez wążciwego trzonu do gotowania. Na początku (2. poł. XVIII w.) budowano je z kafli szkliwionych zieloną glazurą, gładkich (piec w chałupie pochodzi z Zachełmia) lub ozdobnych. Później w XIX w. stosowano kafle brązowe. Piec zawsze posiadał wydzielone miejsce do podgrzania lub pieczenia potraw („piekarnik”), zamykane żelaznymi drzwiczkami oraz wbudowany, metalowy (w chałupie miedziany) lub kamionkowy duży kocioł do podgrzewania wody. Piec ten miał wysunięty trzon do gotowania (lub nie, tak jak w chacie).

⁴ Tamże

K podstatným změnám vesnické architektury došlo v 2. polovině 18. století. Velký vliv na tyto změny měly restriktivní předpisy pruských úřadů (z let 1742 a 1765), které nařizovaly změny ve způsobu vytápění a umístění ohniště ve vesnických staveních. Jedním z nařízení byla stavba komínu, která si vynutila přenesení otevřeného ohniště ze středu světnice ke zděné stěně u předsíně nebo vyvedení ohniště do předsíně. Ve světnici tak zůstala jen kachlová kamna pro vytápění. Uspořádání interiéru (domu nebo světnice) úzce souviselo s polohou kamen.

Světnice, vždy dřevěná, plnila řadu různých funkcí: obytnou (příprava a konzumace jídla, odpočinek, osobní hygiena), hospodářskou (výroba másla, tvarohu, zpracování lnu a výroba plátna), kultovní, společenskou i reprezentativní. Malé rozměry pokoje vyžadovaly efektivní využití jeho vlastností (osvětlení, vytápění atd.) a vedly k pevnému rozmístění nábytku a vybavení a přidělení určitých významů jeho jednotlivým částem. V pokoji se nachází zóna pro muže – u stolu, zóna pro ženy – místo pro práci u kamen a naproti nim u okna (předení, tkání, výroba másla), kultovní tzv. svatý kout (nad stolem nebo u vchodu na opačné straně od kamen).⁴

Hlavním prvkem světnice byla rozměrná kachlová kamna (s pecí na chléb, na které bylo vyhrazeno místo na spaní) umístěná u vnitřní stěny, která sousedila s předsíní nebo s předsíní a komorou. Typ kamen, který je představen v chalupě, slouží k vytápění a nemá plotnu na vaření. Nejprve (2. polovina 18. století) se stavěly ze zeleně glazovaných kachlů (kamna v domě pocházejí z obce Zachełmie), hladkých nebo ozdobných. Později v 19. století se používaly hnědé kachle. Kamna měla vždy oddělené místo pro ohřev nebo pečení jídla („trouba“), které se zavíralo železnými dvířky, a vestavěný, velký kovový (v naší chalupě měděný) nebo kameninový kotel na ohřev vody. Tato kamna měla vysunutou plotnu na vaření (v našich chalupě plotna u kamen chybí).

⁴ Tamtéž.

Essential transformations of rural buildings took place in the second half of the eighteenth century. Restrictive laws of the Prussian authorities had a considerable influence on these transformations (from 1742 and 1765), extorting changes in the way of heating and placing fire devices in country cottages. The construction of chimneys was obligatory, what forced moving an opened hearth from the centre of the chamber to the brick wall next to the entrance hall, or moving the hearth to the entrance hall and leaving the tile stove for heating in the chamber. Planing the interior (of the house or the chamber) was closely dependent on placing the stove.

Living chamber – always wooden, performed a number of different functions: residential (eating meals, resting, hygienic procedures), farming (making butter, cheese, processing of flax and the production of linen), of cult, as well as social and representative functions. Small dimensions of the room forced the functional solution of its features (illumination, heating, etc.) and led to the fixed arrangement of appliances and assigning permanent, definite meanings to its individual parts. In the chamber one can find a corner for men – by the table, corner for women – a place for work by the stove and opposite to it, by the window (spinning, weaving, making butter), and a worship corner, so-called: sacred corner (above the table or at the entry, opposite to the stove).⁴

An extensive tile stove was the main object in the chamber (with the bakery stove, on which there was a place to sleep), located by the inner wall, neighbouring with the hallway, or the hallway and the larder. The type of stove presented in the cottage by the museum is a heating type without an appropriate kitchen range. At the beginning (the second half of the eighteenth century), one built them of tiles glazed with green glazing, plain (the stove in the cottage comes from Zachełmie) or decorative. Later, in the nineteenth century, brown tiles were applied. The stove always had a separate place for heating or baking meals (“an oven”) closed with a little iron door and a built-in, metal (in the cottage there is a copper one) or stoneware big boiler for heating water. The stove had a drawn out kitchen range for cooking (or did not have, as it is in the cottage).

⁴ Ibidem

172. Piec, Karpniki, I. 20. XX w.
fot. arch.muz.

172. Kamna, Karpniki, 20. léta
20. století
fot. archiv muzea

172. Stove, Karpniki, the 20s of
the 20th century
photo from the Archives of the
Museum

Wokół mocowane były szerokie ławki do siedzenia, a także wydzielony niewielki kominek z kapturem lub wnękę, służące do oświetlenia izby za pomocą płonącego tam łuczycywa. Okna, wychodzące na drogę lub wiejski plac, znajdowały się na wprost drzwi, niekiedy też od strony podwórka, w związku z tym w przeciwległym do pieca kącie (w chacie w głębi po prawej stronie), przy ścianie zewnętrznej, stał stół z zydlami oraz ławy przyścienne (często były rozkładane i służyły do spania); tutaj wisały też święte obrazy.

Kolem byly připevněny široké lavice na sezení a také samostatný malý krb s poklopem nebo výklenek, které sloužily k osvětlení pokoje pomocí hořící louče. Okna směrem k cestě nebo na náves se nacházela naproti dveřím, někdy také ze strany dvora, a proto v protějším rohu od kamen (v vesnické chalupě v hloubi světnice na pravé straně), u vnější stěny, stál stůl se židlemi a lavicemi (často šly rozložit a sloužili ke spaní); zde visely také svaté obrazy.

Around the stove wide benches for seating were fixed, as well as a separate little hooded fireplace or a niche, used to light the chamber with a burning torch placed there. Windows, facing a road or a country square, were directly opposite the door, sometimes also from the side of the courtyard, therefore in the corner opposite to the stove (in the cottage, on the right-hand side), by the outer wall, a table with folk side chairs stood and wall benches (they were often foldable and were used to sleep); here also holy pictures were hung.

173. Stół
Dolny Śląsk, XIX w.
drewno, malowanie, 76,5 x 82 x 102
cm
MJG ET 2300

Znany od XIV w., także w meblarstwie stylowym, był sprzętem integralnie związanym z domem, nie był brany w posagu, stąd mógł wiele pokoleń funkcjonować w jednym domu i zachować swoje archaiczne formy.

173. Stůl
Dolní Slezsko, 19. století
dřevo, malba, 76,5 x 82 x 102 cm
MJG ET 2300

Používaný od 14. století, také ve stylovém nábytkářství, představoval základní kus nábytku v domě, nebyl součástí věna, a proto mohl sloužit několik generací v jednom domě a zachovat si svou archaickou formu.

173. Table
Lower Silesia, the 19th century
wood, painting, 76,5 x 82 x 102 cm
MJG ET 2300

Well-known from the fourteenth century, also in the stylish furniture industry, a table was an equipment integrally connected to the house – it was not taken in a dowry, and therefore could function in one house for many generations, keeping its archaic form.

174. Zydel
Dolny Śląsk, 1787 r.,
drewno, malowanie
MJG ET 1765

174. Židle
Dolní Slezsko, rok 1787
dřevo, malba
MJG ET 1765

174. Folk side chair
Lower Silesia, 1787
wood, painting
MJG AH 1765

175. Zydel
Dolny Śląsk, 1840 r.
drewno, malowanie
MJG ET 2115

Stołki (zydłe) – znane we wnętrzach wiejskich na Śląsku od pocz. XVIII w. Pełniły raczej rolę siedzisk honorowych, stawiane przy stole głównie dla gości albo dla ojca i dziadka. Zydle, którego forma nie zmieniła się od średniowiecza, z trapezowatym w formie siedziskiem, o ściętych narożach i oparciem ustawionym pod kątem, z ozdobnie wyciętymi brzegami i toczonymi lub obrobionymi na gładko, okrągłymi nogami, ustawionymi ukośnie. Malowane na jednolity kolor tła, wzory najczęściej umieszczano na zaplecku od strony zewnętrznej i czasem na siedzisku.

W innym kącie, po stronie pieca, przy ścianie wewnętrznej, znajdowało się łóżko (w chacie z 1823r.), kołyska, na wprost wejścia skrzynia z odzieżą (w chacie z 1664 r.), później zastąpiona szafą, w co bogatszych domach znajdowały się także komody. Przy drzwiach wejściowych, naprzeciwko pieca, stał kredens.

175. Židle
Dolní Slezsko, rok 1840
dřevo, malba
MJG ET 2115

Židle – používané ve vesnických interiérech ve Slezsku od počátku 18. století. Plnily spíše roli čestného místo, na které usedali ke stolu hosté, otec nebo děd. Židle, jejíž tvar se ustálil ve středověku: s trapezovým sedadlem, zkosenými rohy a nakloněným opěradlem, s ozdobně vyřezávanými okraji a soustruženými nebo dohladka opracovanými kulatými, zešikma upevněnými nohami. Byly natřeny jednotnou barvou, vzory se nejčastěji nacházely na opěradle z vnější strany a někdy na sedadle.

V jiném koutě, na straně kamen, u vnitřní stěny stála postel (v naší chalupě z roku 1832), kolébka, naproti vchodu zase truhla s oblečením (v chalupě z roku 1664), kterou později nahradila skříň, v bohatších domácnostech se nacházely také komody. U vstupních dveří, naproti kamnům, stával kredenc.

175. Folk side chair
Lower Silesia, 1840
wood, painting
MJG AH 2115

Folk side chairs – known in interiors of rural cottages in Silesia since the beginning of the eighteenth century. They performed rather the role of honourable seats, put by the table mainly for guests or for the father and the grandfather. The form of the side chair did not change since the Middle Ages – it has a trapezoid seat with cut corners, an angled back with edges decoratively carved out, and obliquely placed round legs with the rolled or smooth surface. Painted in a uniform background colour, patterns were most often put on the outside of a back panel and sometimes on a seat.

In another corner, on the side of the stove, by the inner wall, a bed was placed (in the cottage – from 1823), a cradle, directly opposite the entry – a chest box with clothes (in the cottage – from 1664), later replaced by a wardrobe. In every richer house there was also a chest of drawers. A cupboard stood next to the front door, opposite to the stove.

176. Łóżko z baldachimem

Johann Carl Hoffmann, Strupice, (ob. rejon ul. Wiejskiej w Jeleniej Górze), 1823 r.
drewno polichromowane
MJG ET 1732

Na koronie baldachimu widnieje słabo widoczna sentencja w języku niemieckim, co w wolnym tłumaczeniu brzmi: „Dobrze ma ten co ma cnotliwą niewiastę, oby on jeszcze tak długo żył”.

Pierwotnie służyły do spania: słoma na klepisku, podesty drewniane, ławy-pryce z siennikami rozkładanymi na noc. Pierwsze łóżka w chacie wiejskiej pojawiają się sporadycznie w 2. poł. XVII w. (w pobliżu miast i na żyznych bogatych terenach), a na stałe w wieku XVIII. Pierwocyny łóżka to ława obudowana deskami. W XVIII w. pojawiają się wąskie łóżka stolarskie. Już na pocz. XVIII w. pojawiły się i rozpowszechniły na wsi nieco szersze łóżka z baldachimem i przyjęły swoiste formy. Do ścianek szczytowych montowane były toczone, czasem pięknie profilowane, nogi i słupki podtrzymujące na wysokości 150–200 cm baldachim. Podniebie baldachimu było bardzo bogato zdobione, malowane: obok dominujących motywów roślinnych pojawiały się gwiazdy, słońce, chmury, aniołki czy sceny rodzajowe. Łóżka z baldachimem zaczęły zanikać w XIX w.

176. Postel s nebesy

Johann Carl Hoffmann, Strupice, (nalezeno v ul. Wiejska v Jelenij Hoře), rok 1823
polichromované dřevo
MJG ET 1732

Na koruně nebes lze vidět nevýrazný nápis v německém jazyce, který ve volném překladu zní: „Blaze tomu, kdo má ctnostnou ženu, dejž mu, Bože, dlouhý život”.

Ke spaní původně sloužila sláma na dusané podlaze, dřevěné podesty, lavice - pryčny se slamnky, které se rozkládaly na noc. První postele se ve vesnických domech začaly objevovat od 2. poloviny 17. století (poblíž měst a v úrodných oblastech) a na trvalo se používaly od 18. století. Předchůdcem postele byla lavice obložená prkny. V 18. století se objevují úzké postele. Již na počátku 18. století se objevily a rozšířily na vesnici širší postele s nebesy a získaly svébytnou formu. Ke štitové zdi byly namontovány soustružené, postupně krásně profilované nohy a sloupky, které přidržovaly nebesa ve výšce 150 – 200 cm. Nebesa byla velmi bohatě zdobena malbou, vedle převládajících rostlinných motivů se objevovaly hvězdy, slunce, oblaka, andělé nebo žánrové scény. Postele s nebesy začaly mizet v 19. století.

176. Four-poster bed

Johann Carl Hoffmann, Strupice, (at present: the area of Wiejska Street in Jelenia Góra), 1823
wood, polychrome
MJG ET 1732

On the crown of the baldaquin is a poorly visible sentence in German meaning: “That one is lucky who has a virtuous woman, may he still have a long life”.

Originally, one used to sleep on straw on a dirt floor, on wooden platforms, or benches-pallets with straw-mattresses folded out for the night. The first beds occasionally turned up in the country cottage in the second half of the seventeenth century (in the vicinity of cities and in fertile rich areas), and permanently in the eighteenth century. An origin of the bed was a bench fitted with boards. In the eighteenth century, narrow joiner's beds appear. Already at the beginning of the eighteenth century, a little bit wider four-poster beds appeared in villages and became popular, receiving specific forms. Rolled, nicely profiled, supporting legs and posts were assembled to top sides of the bed, carrying a baldaquin on the height of 150–200 cm. The inner side of the baldaquin was very richly ornamented, painted: next to dominating floral motives, stars, the Sun, clouds, cherubims, or genre scenes also appeared. Four-poster beds started disappearing in the nineteenth century.

177. Skrzynia
Dolny Śląsk, XVII/XVIII w.
drewno polichromowane,
rzeźbienie
MJG ET 1755

177. Truhla
Dolní Slezsko, přelom 17.
a 18. století
polychromované
dřevo, řezba
MJG ET 1755

177. Chest box
Lower Silesia,
the 17th century
polychrome
wood, carving
MJG ET 1755

178. Skrzynia
Dolny Śląsk, k. XVIII w.
drewno polichromowane
MJG ET 2100

178. Truhla
Dolní Slezsko, konec
18. století.
polychromované dřevo
MJG ET 2100

178. Chest box
Lower Silesia, end
of the 18th century
polychrome wood
MJG ET 2100

179. Skrzynia
Dolny Śląsk, 1843 r.
MJG ET 2265

Należały do najstarszych sprzętów wiejskich i ze względu na swe wielorakie zastosowanie w gospodarstwie bardzo wcześnie znalazły się na wsi i funkcjonowały do XX w. Służyły do przechowywania zboża, mąki, i innych art. spożywczych (stały w spichrzach, komorach) albo do przechowywania odzieży, kosztowności, książek (Biblii). Były zdobione (rytowane, rzeźbione, malowane) i stały w izbie będąc świadectwem zamożności właściciela, służąc też jako siedzisko. Do rzadkości należą skrzynie dekorowane na całej powierzchni; przeważnie dekorowano tylko przednią ścianę i wieko, czasem skromnie boki.

179. Truhla
Dolní Slezsko, rok 1843
MJG ET 2265

Patřily k nejstaršímu nábytku ve vesnické domácnosti a vzhledem k různému uplatnění v domácnosti se velmi brzo objevily i na vesnici a byly používány do 20. století. Sloužily ke skladování obilí, mouky a jiných potravin (stávaly ve spížích, komorách) nebo k ukládání oděvů, cenných věcí, knížek (Bible). Byly zdobené (rytiny, dřevorezba, malba) a stály ve světnici jako důkaz materiálního bohatství majitele, sloužily také jako lavice. Jen výjimečně byly truhly zdobeny po celém povrchu; převážně byla ozdobena pouze přední strana a víko, někdy byly skromně ozdobeny také boky.

179. Chest box
Lower Silesia, 1843
MJG ET 2265

Chest boxes belonged to the oldest village appliances and on account of their multiple function in a household, they functioned till the twentieth century. They were used to store cereal crops, flour, and other food products (they were located in storerooms, larders), or to store clothes, valuables, books (the Bible). They were decorated (engraved, carved, painted) and stood in the chamber testifying the affluence of the owner, serving also as a seat. Chest boxes with the entire surface decorated were a rarity, usually they had only the front wall and the lid decorated, sometimes – modestly – the sides.

180. Szafa
Dolny Śląsk, 1794 r.
drewno polichromowane, 17 J.S. 94
MJG ET 2303

Najmłodszy sprzęt w wiejskim wnętrzu (głównie występujący u zamożniejszych chłopów). Zawsze wykonywane przez stolarza, nabywane najczęściej na jarmarkach lub od wędrownych handlarzy. Najwyraźniejsze wpływy stylowe były widoczne w gzymsie. Na wpływy baroku wskazują gzymsy trapezowe, segmentowe, wolutowe, dla empiru charakterystyczne są gzymsy trójkątne, a dla biedermeieru prosto profilowane. Te same elementy wystroju dotyczyły innych szaf: spiżarnianych, narożnych czy kredensów oraz drobnych sprzętów meblarskich, jak łóżniki.

180. Skříň
Dolní Slezsko, rok 1794
polychromované dřevo, 17 J.S. 94
MJG ET 2303

Nejmłodší nábytek ve vesnickém interiéru (hlavně v domácnostech zamožnějších sedláků). Vždy se jednalo o práci truhláře, nejčastěji byla zakoupena na jarmarku nebo od potulných prodejců. Nejvýraznější stylové vlivy byly viditelné na římsě. O barokním vlivu svědčily trapézové, segmentové, volutové římsy, pro empírový styl byly charakteristické trojúhelníkové a pro Biedermeier jednoduše profilované římsy. Tytéž dekorativní prvky se uplatňovaly také na ostatních typech skříní: ve spižích, rohových skříních, kredencích a drobných truhlářských výrobcích, např. lžičnicích.

180. Wardrobe
Lower Silesia, 2nd half of the 18th century
polychrome wood
MJG ET 2302

Wardrobe is the youngest equipment in the country interior (mainly appearing at homes of richer peasants). They were always made by a joiner, purchased most often on fairs or from wandering traders. The most distinct influences of styles were visible on a cornice. The influences of the Baroque are visible in trapezoid, segmental, or scroll cornices; triangular cornices are characteristic for Empire; and the ones of straight profile – for Biedermeier. The same parts of decoration concerned other types: larders, corner cupboards or dressers, and small furniture appliances, like spoon boards.

181. Szafa
Dolny Śląsk, 2. poł. XVIII w.
drewno polichromowane
MJG ET 2302

181. Skříň
Dolní Slezsko, 2. pol. 18. století.
polychromované dřevo
MJG ET 2302

181. Wardrobe
Lower Silesia, 1794
polychrome wood
MJG ET 2303

182. Kredens
Dolny Śląsk, 1816 r.
drewno polichromowane
MJG ET 2128

182. Kredenc
Dolní Slezsko, rok 1816
polychromované dřevo
MJG ET 2128

182. Kitchen dresser
Lower Silesia, 1816
polychrome wood
MJG ET 2128

183. Szafka wisząca
Dolny Śląsk, XIX w.
drewno polichromowane, szkło
MJG ET 2132

183. Závěsná skříňka
Dolní Slezsko, 19. století
polychromované dřevo, sklo
MJG ET 2132

183. Wall cupboard
Lower Silesia, the 19th century
polychrome wood, glass
MJG ET 2132

W pobliżu pieca ustawiano często niską szafkę, ławkę lub półkę na naczynia kuchenne. Nad piecem przybijano półki do ustawiania naczyń i produktów spożywczych. Wokół pieca, czasem wręcz od ściany do ściany, przez całą szerokość chaty, były mocowane cienkie drążki służące do wieszania odzieży wierzchniej, suszenia ziół itp. Zarówno w domach katolików, jak i protestantów, zwykle w „kącie męskim” naprzeciwko pieca, wyodrębniano kąt kultowy (święty kąt) ze świętymi obrazami – przedstawione w chałupie pochodzą z 1. połowy XIX w. lub półkę narożną (rzadziej był to stolik). Tam umieszczano: krzyż, figurę Matki Boskiej, Biblię oraz gromnicę w zależności od wyznania. Miejsce przy oknie (ściana ze-

184. Łyżnik szafkowy
Dolny Śląsk, 1775 r.
drewno polichromowane
MJG ET 1691

184. Skříňkový lžičník
Dolní Slezsko, rok 1775
polychromované dřevo
MJG ET 1691

184. Spoon board
Lower Silesia, 1775
polychrome wood,
MJG ET 1691

V blízkosti kamen často stávala nízká skříňka, lavice nebo polička na kuchyňské nádoby. Nad kameny visely poličky na nádoby a potraviny. Kolem kamen, někdy dokonce od stěny ke stěně, přes celou šířku domu, byly připevněny úzké kolíky, které sloužily k věšení svrchních oděvů, sušení bylin a podobně. V katolických i evangelických domácnostech byl obvykle „mužský kout“ naproti kamnům vyhrazen „svatému koutu“ s obrázky světců – ty, které jsou představeny v naší chalupě pocházejí z 1. poloviny 19. století, nebo rohové polici (zřídka to býval stoleček). Stával tam kříž, soška Panny Marie, Bible nebo hromniční svíčka, samozřejmě s ohledem na náboženské vyznání. Místo u okna (na vnější stěně) sloužilo

In the vicinity of the stove, a low cupboard, a bench or a shelf for the kitchenware was often placed. Above the stove, shelves were being nailed to place dishes and food products. Around the stove, sometimes from one wall to the other, through the entire width of the cottage, there were fixed thin bars used to hanging up outerwear, drying of herbs, and the like. Both in houses of the Catholics and Protestants, usually in “the male corner”, opposite to the stove, the worship corner was distinguished (sacred corner) with holy pictures (the ones exhibited in the cottage come from the first half of the nineteenth century), or a corner shelf (more rarely – a table).

wnętrzna) służyło do wykonywania prac domowych i tu stał często warsztat tkacki.

Był to tradycyjny sposób ustawienia sprzętów w izbie zachowany do połowy XX w., z niewielkimi modyfikacjami na skutek wprowadzenia pieców kuchennych (XIX/XX w.).

k domácím pracím a často zde stával tkalcovský stav.

Bylo to tradiční uspořádání nábytku ve světnici, které se s malými úpravami v důsledku zavedení kuchyňských sporáků (přelom 19. a 20. století) udrželo do poloviny 20. století.

In the worship corner one could find: a cross, a figure of the Mother of God, the Bible, and a consecrated candle, depending on the religion. A window seat (outer wall) was used to perform home works and here a weaving workshop usually stood.

That was a traditional way of placing appliances in the chamber, kept to the middle of the twentieth century, with slight modifications as a result of inserting kitchen ranges (19th / 20th century).

185. Przędzenie
fot. arch.muz.

185. Předení
fot. archiv muzea

185. Weaving
photo from the
Archives of the
Museum

186. Przędzica krążółkowa
Dolny Śląsk, XIX w.
drewno, snycerka
MJG ET 1507

Przędzice często były podarunkami narzeczeńskimi chłopców dla narzeczonej po słowie.

186. Přeslice
Dolní Slezsko, 19. století
dřevo, řezba
MJG ET 1507

Přeslice představovaly často zasnubní dárek, který dávali mládenci svým dívkám.

186. Distaff
Lower Silesia, the 19th century
wood, carpentry
MJG ET 1507

Distaff was often an engagement gift of young men for the fiancée.

187. Warsztat tkacki
Dolny Śląsk, XIX w.
drewno
MJG ET 2221

Warsztat tkacki nie stał na stałe w izbie mieszkalnej, lecz rozmontowywano go na wiosnę, gdy rozpoczynał się sezon prac polowych i przechowywano na strychu lub komorze do jesieni. Jesienią warsztat tkacki był ponownie składany, zakładano nową osnowę (najczęściej robiły to starsze, doświadczone kobiety) i kobiety tkaly płótno na potrzeby domowników. Nie dotyczyło to warsztatów tkackich służących do produkcji płótna w celach komercyjnych. Te stały w osobnej drewnianej izbie, lokowanej po drugiej stronie sieni. Obsługiwali je głównie mężczyźni.

187. Tkalcovský stav
Dolní Slezsko, 19. století
dřevo
MJG ET 2221

Tkalcovský stav nestál natrvalo ve světnici, ale byl rozložen se na jaře, kdy začínala sezona polních prací, a do podzimu uložen na půdě nebo v komoře. Na podzim byl stav znovu složen, byla natažena nová osnova (nejčastěji to dělávaly starší, zkušené ženy) a ženy tkaly plátno pro potřeby rodiny. To se netýkalo tkalcovských stavů, které sloužily k výrobě plátna na prodej. Ty stávaly v samostatném dřevěném pokoji, který se nacházel na druhé straně chodby. Tyto stavy obsluhovali hlavně muži.

187. Weaving workshop
Lower Silesia, the 19th century
wood
MJG ET 2221

A weaving workshop did not stand permanently in the living chamber but was disassembled in spring, when the season of work in the field started. It was stored in the attic or a chamber until autumn. In autumn, the weaving workshop was again assembled, new warp was being established (older, experienced women did it most often), and women wove linen for purposes of household members. It did not concern weaving workshops used for production of linen to commercial purposes. These stood in an independent wooden chamber, located on the other side of the hallway. They were mainly operated by men.

Rolnictwo

Poziom kultury rolnej na wsi śląskiej zaczęła ulegać znacznej poprawie od 2. połowy XVIII i w XIX w. Zmiany dokonywały się szybciej w folwarkach niż w gospodarstwach chłopskich. Właściciele dużych majątków, dzięki łatwiejszemu dostępowi do wiedzy, stosowali nowoczesne metody uprawy ziemi, modernizowali sprzęt rolniczy. Na obszarze Dolnego Śląska, w latach 1743 – 1809, zbiory wzrosły o ponad 22 %.⁵ W Kotlinie Jeleniogórskiej w tym czasie stosowali gospodarkę płodozmianową. Poprzez system odwadniający osuszało się bagna i torfowiska, przekształcało lasy w górach na łąki i pola uprawne, ugory obsadzało ziemioplodami.

Podstawowym narzędziem do uprawy ziemi był pług. Jego konstrukcję zaczęto udoskonalać już w 2. połowie XVIII w., dodając żelazne części. Później pojawiły się pługi żelazne. Jeszcze na początku XX w., w niektórych gospodarstwach, używano drewnianych pługów koleśnych, ale z żelaznym lemieszem, krojem i odkładnicą. Posiadały one długą drewnianą grządziel dostosowaną do zaprzęgu wołowego lub krowiego przy pomocy jarzma. Były też pługi z drewnianymi odkładnicami okutymi przez kowala. Stopniowo, zwłaszcza od lat 70. XIX w., zastępowano je pługami całkowicie żelaznymi, które umożliwiały głębszą i staranniejszą orkę. Na przełomie XIX i XX w. w rolnictwie Śląska nastąpił widoczny postęp techniczny. W powszechnym użyciu były siewniki, młocarnie konne i parowe. W gospodarstwach chłopskich w użyciu były pługi konne Sacka (R. Sack po raz pierwszy przedstawił swój pług w 1875 r.). Obok pługów fabrycznych powszechnie stają się pługi kowalskie produkowane na ogół przy wykorzystaniu gotowych lemieszów i odkładnic fabrycznych.

⁵ U. Treziak, *Na tyłach dworu*, Jelenia Góra 2009, s. 12.

Zemědělství

Úroveň zemědělské kultury na slezském venkově se začala významně zlepšovat od druhé poloviny 18. a v 19. století. Změny probíhaly rychleji na statcích než v chalupnických hospodářstvích. Majitelé velkých polností díky snadnějšímu přístupu k novým poznatkům využívali moderní metody péče o půdu a modernizovali své zemědělské vybavení. Na území Dolního Slezska v letech 1743 – 1809 vzrostl objem sklizně o více než 22 %.⁵ V Jelenohorské kotlině se v té době používal dvoupolní nebo trojpolní osevní postup. Odvodňováním se vysoušely močály a rašeliniště, lesy se mýcnými měnily na louky a pole, úhor se osazoval zemědělskými plodinami.

Základním nástrojem k obdělávání půdy byl pluh. Jeho konstrukce se zdokonalila už v 2. polovině 18. století přidáním železných součástí. Později se objevily zelené pluhů. Ještě na počátku 20. století se v některých hospodářstvích používaly dřevěné kolové pluhů, měly však železnou radlici, čepel a odhrnovačku. Měly dlouhou dřevěnou hřídel přizpůsobenou k volskému nebo kravímu zápřahu pomocí jha. Existovaly také pluhů s dřevěnými odhrnovačkami, které byly okované kovářem. Postupně, zejména od 70. let 19. století byly nahrazovány celoželeznými pluhů, které umožňovaly hlubší a pečlivější orbu. Na přelomu 19. a 20. století došlo v zemědělství ve Slezsku ke značnému technickému pokroku. Všeobecně se rozšířily sečí stroje, koňské a parní mlátičky. V selských hospodářstvích se používaly Sackovy koňské pluhů (R. Sack poprvé představil svůj pluh v roce 1875). Vedle továrních pluhů byly rozšířeny pluhů, které vyráběli místní kováři pomocí hotových továrních radlic a odhrnovaček.

⁵ U. Treziak, *Na tyłach dworu*, Jelenia Góra 2009, s. 12.

Farming

Since the second half of the eighteenth century and in the nineteenth century, the level of rural culture in the Silesian village began to improve significantly. Changes occurred faster in manor farms than in peasant households. The owners of large estates, due to an improved access to knowledge, used modern methods of field cultivation and modernized the equipment. On the area of Lower Silesia, in the years 1743 – 1809, harvest increased over about 22 %.⁵ At that time, in Jelenia Góra Valley crop alteration farming was applied. Swamps and bogs were drained using drainage systems, forests in the mountains were turned into meadows and fields, and fallows were cultivated.

A plough was a basic tool for the cultivation of land. The construction of the plough was improved as early as the second half of the eighteenth century, by adding iron parts. Later, iron ploughs appeared. Still, at the beginning of the twentieth century, on some farms wooden riding ploughs were used, yet with an iron ploughshares, coulter and mouldboards. They had a long wooden plough beam adapted to cattle or cow harness with a yoke. There also existed ploughs with a wooden mouldboard, shod by a blacksmith. Gradually, especially since the seventies of the nineteenth century, they were replaced with ploughs made entirely of iron, which allowed for a deeper and more careful ploughing. At the turn of the nineteenth and the twentieth centuries, there was a visible technological progress. Seeders and horse- or steam-powered threshing machines were in common use. In farms, Sack horse ploughs were used (R. Sack introduced his plough in 1875). In addition to industrial ploughs, blacksmith's ploughs were common, generally produced using pre-purchased ploughshares and factory-made mouldboards.

⁵ Treziak U., *Hintern Herrenhaus*, Jelenia Góra 2009, p. 12.

188. Pług

Karpniki, pow. jeleniogórski, k. XIX w.
drewno, żelazo kute
MJG ET 2095

Radło śląskie funkcjonujące od wieków jako narzędzie służące do spulchniania ziemi, znane już w XVI w., od początku do 2. połowy XIX w. służyło jako narzędzie pomocne przy sadzeniu, pielęgnowaniu i wykopywaniu roślin okopowych (zwłaszcza ziemniaków) lub drugiej orki, rozbijając i krusząc skiby pozostawione po orce pługiem.

188. Pluh

Karpniki, okres Jelení Hora, 19. století
dřevo, kované železo
MJG ET 2095

Slezské rádlo, které po staletí sloužilo jako nástroj k prokypření půdy, se používalo už v 16. století, do 2. poloviny 19. století sloužilo jako pomocný nástroj k sázení, okopávání a vykopávání okopanin (zejména brambor) nebo k druhé orbě rozbíjením a drcením hroud země vyoraných pługem.

188. Plough

Karpniki, Jelenia Góra District, end of the 19th century
wood, wrought iron
MJG ET 2095

The Silesian lister, operating for centuries as the tool for cultivating soil, was known as early as the sixteenth century. Since the second half of the nineteenth century, it served as a device helping with planting, cultivating, and digging root crops (especially potatoes), or for the second ploughing, breaking and crushing clods left after ploughing.

189. Radlo

Karpniki, pow. jeleniogórski, k. XIX w.
drewno, kute železo
MJG ET 2185

189. Rádlo

Karpniki, okres Jelení Hora, 19. století
dřevo, kované železo
MJG ET 2185

189. Lister

Karpniki, Jelenia Góra District, end of the 19th century
wood, wrought iron
MJG ET 2185

Od 2 połowy XVIII w. zaczęto propagować uprawę ziemniaków. Chłopi śląscy długo wzdbranieli się przed ich uprawą. Władze pruskie starały się przełamać tę niechęć za pomocą środków administracyjnych. W 1764 r. wydano zarządzenie, aby każdy kmięć zasadził co najmniej ćwierć korca ziemniaków, a zagrodnik dwie macki (dawna jednostka miary). Dopiero nieurodzaj i głód w latach 1770 – 1773 przekonały ludność o użyteczności ziemniaków i ich uprawa w następnych dziesięcioleciach przybrała na sile.

W XVIII i XIX w. na Dolnym Śląsku uprawiano wszystkie podstawowe zboża (pszenicę, jęczmień, żyto, owies). W regionach podgórskich, o mniej urodzajnych glebach, dominował owies. Pod koniec XVIII w. na czoło w uprawie roślin przemysłowych wysuwał się len. Był on podstawą silnie rozwiniętego płóciennictwa. Najwięcej lnu wysiewano w pasie podsudeckim. Do połowy XIX w. tkactwo i przędzalnictwo było najważniejszym zajęciem chałupniczym i dodatkowym zarobkiem dla małorolnych chłopów, robotników rolnych, kobiet i dzieci. Tkacze dostarczali gotowe wyroby podczas dni targowych do miasta. Okres świetności śląskich płócien kończy się w 1. ćwierci XIX w.

W 2. połowy XIX w. nastąpiło nasilenie zmian w rolnictwie. Kurczył się areal zasiewanych zbóż, wzrastała uprawa roślin okopowych, pastewnych i przemysłowych. Siewy zbóż do końca XIX w. odbywały się w tradycyjny sposób. Starannie przygotowane ziarno siano ręcznie, zazwyczaj ze specjalnej płachty uszytej z mocnego płótna. Pod koniec XIX w. pojawiły się i upowszechniły, w większych gospodarstwach chłopskich, siewniki konne.

V 2. poloviny 18. století byla zahájena propagace pěstování brambor. Slezští sedláci se proti tomu dlouho bránili. Pruské úřady se snažily prolomit tuto nechuť administrativními nařízeními. V roce 1764 bylo vydáno nařízení, aby každý sedlák zasadil minimálně čtvrt korce brambor a podsedek (hortulanus) dvě macky (stará jednotka míry). Teprve neúroda a hlad v letech 1770 – 1773 přesvědčily lid o prospěšnosti brambor a jejich pěstování v následujících desetiletích nabralo na síle.

V 18. a 19. století se v Dolním Slezsku pěstovaly všechny základní druhy obilí (pšenice, ječmen, žito a oves). V podhorských oblastech s méně úrodnou půdou převládal oves. Na konci 18. století se do popředí pěstování průmyslových plodin dostal len. Představoval surovinovou základnu pro silně rozvinuté plátnictví. Nejvíce lnu se vysévalo v Sudetském podhůří. Tkalcovství a přádelnictví bylo do poloviny 19. století nejdůležitějším zaměstnáním chalupníků a tvořilo přivýdělek pro malorolníky, podruhy, ženy a děti. Tkalci dodávali hotové výrobky do měst během trhů. Období proslulosti slezského plátna končí v 1. čtvrtině 19. století.

V druhé polovině 19. století došlo k významným změnám v zemědělství. Zmenšila se rozloha ploch osévaných obilím, rostlo pěstování okopanin, pícnin a průmyslových plodin. Obilí se do konce 19. století vysévalo tradičním způsobem. Pečlivě připravené zrno se vysévalo ručně, obvykle ze speciální plachty ze silného plátna. Ve větších zemědělských hospodářstvích se na konci 19. století objevily a rozšířily koňské secí stroje.

Since the second half of the eighteenth century, the cultivation of potatoes was promoted. Peasants had refused it for a long time. The Prussian authorities tried to break their reluctance with administrative means. In 1764, a decree was issued requiring every peasant to plant at least a fourth of a bushel of potatoes, and each cottager – two “macky” (an old unit of measurement). Only crop failure and famine in the years 1770–1773 convinced the population about the usefulness of this vegetable, and the cultivation of potatoes was growing in coming decades.

In the eighteenth and nineteenth centuries, all basic cereals (wheat, barley, rye, oats) were grown in Lower Silesia. In the foothill regions, with less fertile soils, the oats dominated.

At the end of the eighteenth century, a flax became the most popular crop in the industrial cultivation. It was the basic raw material used in the highly developed lining industry. The largest amounts of flax were sown on the Foothills of the Sudetes Mountains. By the middle of the nineteenth century, weaving and spinning were the most important of all handicraft occupations and the additional earnings for smallholder peasants, farm workers, women, and children. Weavers delivered finished products to the city during market days. The period of prosperity of Silesian linen ended up in the first quarter of the nineteenth century.

In the second half of the nineteenth century, increasing changes in farming took place. An acreage of sown cereal crops shrank, a cultivation of root, fodder and industrial plants grew.

Till the end of the nineteenth century, sowing grains was done in a traditional way. Carefully prepared grains were sown by hand, usually off a special cloth specially sewn of strong linen. In the end of the nineteenth century, horse-powered seed spreaders appeared and became popular on larger peasant farms.

190. Siewca

Erich Fuchs (1890 – 1983), 1926 r.
akwaforta, 14,3 x 9 cm
MJG AH 4629/13

190. Rozsévač

Erich Fuchs (1890 – 1983), 1926
lept, 14,3 x 9 cm
MJG AH 4629/13

190. Sower

Erich Fuchs (1890–1983), 1926
etching, 14,3 x 9 cm
MJG AH 4629/13

Do sprzętu zboża, obok tradycyjnego sierpa, od końca XVIII w. na Śląsku, używano kosy⁶. Pod koniec XIX w. zaczęto wprowadzać do gospodarstw chłopskich kosiarki konne. Następujący po żniwach omłot należał do najcięższych prac. Przez długie stulecia młocka wykonywana była cepami (kapticowe z grubym bijakiem) i trwała często niemal przez cały rok. Dopiero w XIX w. zaczęto stosować młocarnie mechaniczne, początkowo konne oraz o napędzie ręcznym, a na początku XX w. zastąpiono je spalinowymi, parowymi, zaś w okresie międzywojennym – elektrycznymi.

Od najdawniejszych czasów znano i hodowano na Śląsku bydło, konie, owce, kozy, świnie oraz drób i pszczoły. W ciągu dziejów zmieniały się tylko proporcje hodowanych zwierząt. W XVIII w. w gospodarce hodowlanej Śląska szczególnie

Ke sklizení obilí se vedle tradičního srpů používala od konce 18. století ve Slezsku také kosa⁶. Na konci 19. století začaly na selské statky pronikat koňské sekačky. Mláčení, které následovalo po sklizení, patřilo k nejtěžším pracím. Po dlouhá staletí se mláčení provádělo cepy a trvalo téměř celý rok. Teprve v 19. století se začaly používat mechanické mlátičky, nejdříve na koňský nebo ruční pohon, na počátku 20. století je nahradily motorové, parní a v meziválečném období elektrické mlátičky.

Od nejstarších dob byl ve Slezsku znám chov hovězího dobytka, koní, ovcí, koz, prasat, drůbeže a včel. Během staletí se pouze měnil poměr chovu jednotlivých zvířat. V 18. století měl ve Slezsku zvláštní význam chov ovcí. Ušlechtilé rasy, které dávaly vysoce hodnotnou vlnu, se zasloužily o významné příjmy

Since the late eighteenth century in Silesia, alongside a traditional sickle, a scythe was used as a harvest equipment.⁶ At the end of the nineteenth century, horse-drawn mowers were introduced to farms. The threshing, following the harvest, was one of the toughest jobs. For centuries, threshing was performed with the help of flails and often lasted almost throughout the year. It was only in the nineteenth century when mechanical threshers were invented, initially horse-drawn or hand-operated. At the beginning of the twentieth century, they were replaced by combustion- and steam-threshers and, in the inter-war period, by electric ones.

Since the ancient times, cattle, horses, sheep, goats, pigs, poultry, and bees were known and bread in Silesia. Only the proportions of each culture were changing

⁶ S. Łysak, *Wprowadzenie kosy jako narzędzia żniwnego na Śląsku*, „Prace i Materiały Etnograficzne” t. XXIII, s. 305–307 (w 1764 r. 12 czerwca wyszło rozporządzenie władz skierowane do starostów powiatowych. Domagali się od swoich poddanych, aby zaprzestali żąć sierpem, a w to miejsce wprowadzili nowy sposób - żęcie kosą).

⁶ S. Łysak, *Wprowadzenie kosy jako narzędzia żniwnego na Śląsku*, „Prace i Materiały Etnograficzne” t. XXIII, s. 305–307 (12. června 1764 vyšlo úřední nařízení určené okresním hejtmanům. Nařizovalo poddaným, aby přestali žnout srpem a zavedli kosení kosou).

⁶ Łysak S., *Wprowadzenie kosy jako narzędzia żniwnego na Śląsku*, „Prace i Materiały Etnograficzne” vol. XXIII, pp. 305–307 (in 1764, on June 12, a regulation of the authorities directed to district administrators came out to demand from their subjects to cease reaping with the sickle, and to implement the new way – reaping with the scythe)

znaczenie miały owce. Szlachetne rasy, dające wysokowartościową wełnę, przyczyniały się do znacznych dochodów właścicieli ziemskich. Produkcja wełny stanowiła wówczas dobrą podstawę do rozwiniętego tu sukiennictwa. Gospodarstwa małe hodowały głównie kozy i świnię, w niewielkim stopniu również bydło. Gospodarstwa duże koncentrowały się na hodowli koni, bydła. Od połowy XIX w. zaszły dość istotne zmiany w hodowli. Z udoskonalonymi narzędziami wiązała się zmiana siły pociągowej zwierząt. Zaczął zanikać chów wołów, wzrastało погоłowie koni. Również intensywniej rozwijała się hodowla krów, trzody chlewnej, kóz i owiec. Najwięcej krów dobrych ras hodowano w Sudetach i na podsudociu.

Do tradycyjnych form transportu na wsi dolnośląskiej należało używanie zaprzęgu bydłowego jako siły pociągowej. Od połowy XIX w. zaprzęgi bydłowe były zastępowane końmi, jednak w wielu majątkach były używane jeszcze do 1945 r. Pozostałością w zbiorach muzealnych są pojedyncze lub podwójne jarzma naszyjne lub narożne (zazwyczaj w k. XIX w.). W licznych gospodarstwach małych jako siły pociągowej używano krów (do 1945 r. w licznych gospodarstwach zachowały się jarzma podgardlicowe tzw. jarzmice, używane do zaprzęgów krowich). Konie utrzymywano głównie w gospodarstwach bogatych i średniozamożnych. Jednakże w powszechnym użyciu dla zaprzęgu końskiego, jak i krowiego, były skrzane szle i chomąta.

Pasterstwo w Sudetach miało charakter marginalny. Wzięto swój początek w XVII w., po wojnie trzydziestoletniej, która przyniosła w Kotlinie Jeleniogórskiej ogromne zniszczenia, spowodowała ucieczkę i osiedlanie się ludności w górach. Również poprzez wyrąbywanie lasu powstawały łąki, na których można było wypasać bydło (krowy, owce, kozy). Bud pasterskich używano też sezonowo. W połowie XIX w. po obu stronach Karkonoszy było około 2000 bud.

Na początku XX w. znaczna ich część pełniła rolę schronisk dla coraz większej rzeszy turystów odwiedzających Karkonosze. Mieszkańcy zajmowali się hodowlą, bydła, koszeniem i zbieraniem siana na stokach górskich, wycinką i zwożeniem drewna, robieniem serów i masła. Mężczyźni pełnili rolę przewodników górskich i tragarzy, przynoszący na własnych barkach zaopatrzenie do schronisk.

jejich chowatelům. Výroba vlny tehdy představovala dobrý základ pro rozvinuté soukenictví. Malá hospodářství chovala zejména kozy a prasata, v malé míře také hovězí dobytek. Velké statky se soustředily na chov hovězího dobytka a koní. Od poloviny 19. století došlo k velmi podstatným změnám v chovu hospodářských zvířat. Ty souvisely se zdokonalováním zemědělských strojů. Začal ubývat chov volů, rostla populace koní. Intenzivněji se rozvíjel také chov krav, prasat, koz a ovcí. Nejvíce krav kvalitních plemen se chovalo v Sudetech a v Krkonoško-jesenickém podhůří.

K tradičním formám dopravy na dolnoslezském venkově patřil volský záprah. Od poloviny 19. století byly volské záprahy nahrazovány koňskými, ale v mnoha hospodářstvích byly používány až do roku 1945. V muzejních sbírkách se nacházejí jednoduchá nebo dvojí jha na krk nebo rohy (z konce 19. století). V řadě maloroľnických hospodářství se k tažení používaly krávy (do roku 1945 se v četných hospodářstvích se dochovala podkrční jha používaná k záprahu krav). Koně se chovaly hlavně na středně bohatých a zámožných statcích. Rozšířeno však bylo používání kožených otěží a chomoutů pro koňský a kravský záprah.

Okrajový charakter mělo v Sudech pasterectví. Jeho počátky spadají do 17. století po třicetileté válce, které způsobila v Jelenohorské kotlině obrovské škody, vyvolala vlnu stěhování a usazování obyvatel v horách. Kácením lesů vznikly pastviny, na kterých bylo možné pást dobytek (krávy, ovce, kozy). Pastervecké boudy se používaly pouze sezónně. V polovině 19. století stávalo po obou stranách Krkonoše přibližně 2 000 pasterveckých bud.

Velká část z nich začala na počátku 20. století sloužit rostoucímu počtu turistů přijíždějících do Krkonoše. Místní obyvatelé se věnovali chovu dobytka, kosení a sklizení sena na horských stráních, kácení a svážení dřeva, výrobě tvarohu a masla. Muži pracovali jako horští průvodci a nosiči, kteří se vlastními silami starali o zásobování horských chat.

in the course of history. In the eighteenth century, the sheep were particularly considerable for a livestock farming in Silesia. Noble races, providing high-quality wool, contributed to a significant income for landowners. The wool production was a good basis for the cloth manufacturing, well-developed in this region.

Smallholdings kept mainly goats, pigs, and – to some extent – cattle. Large farms focused on breeding horses. From the second half of the nineteenth century, many changes in animal breeding occurred – due to improved tools involved a change in the animal traction. The oxen breeding began to decline and the number of horses increased. The breeding of pigs, goats, sheep, and cows also developed more intensively. The biggest amounts of cows of good races were being bred in the Sudetes Mountains and on the Foothills of the Sudetes.

In the village of Lower Silesia, an ox-drawn vehicles were one of the traditional forms of transportation. Since the middle of the nineteenth century, oxen teams were replaced by horse harnesses, but in many estates they were still used until 1945. The remnants of this in the collection of the museum are single or double neck-or head-yokes (abandoned in the late nineteenth century). In smallholder farms, cows were used as a traction force (until 1945, so-called bow yokes, used to harness cows, were preserved in numerous farms of this type). Horses were kept mainly in rich and middle-income households. However, leather straps and collars were in common use for horse and cow harnesses.

Herding was marginal in the Sudetes Mountains. It occurred only in the seventeenth century, after the Thirty Years' War, which resulted in massive destruction of Jelenia Góra, and caused the population to escape to the mountains and to settle there. As a result of forest felling, mountain pastures emerged where one could breed stock (cows, sheep, goats). In the mid-nineteenth century, on both sides of the Karkonosze Mountains there were about 2000 pastoral cottages.

In the beginning of the twentieth century, they began to play the role of shelters for an increasing number of tourists visiting the Karkonosze Mountains. The inhabitants of mountainous villages were involved in breeding goats, cattle, hay mowing, and collecting on the slopes of

Wybrane rzemiosła

Ludowe rzemiosło odgrywało znaczną rolę w kształtowaniu się i utrzymaniu odrębności regionalnej. Rzemieślnicy produkując przedmioty dla odbiorcy wiejskiego, kierowali się przede wszystkim wymaganiami dotyczącymi ich użyteczności, ale także upodobaniami estetycznymi środowiska, dla którego pracowali.

Obszar Dolnego Śląska już w 2. połowie XVIII w. wyróżniał się silnie rozwiniętym rzemiosłem, obejmującym od 22–34% gospodarstw wiejskich⁷. Rzemiosła wiejskie rozwijały się w tych gałęziach, które zaspakajały potrzeby gospodarstwa rolnego lub zajmowały się przetwórstwem produktów rolnych (młynarstwo, olejarstwo, gorzelnictwo lub też innych surowców związanych z wsią, jak: ceglarstwo, gonciarstwo, tartaczność).

Gospodarstwa chłopskie do połowy XIX w. były w znacznym stopniu samowystarczalne, wiele prac rzemieślniczych wykonywały we własnym zakresie. Rzemieślnicy wiejscy pracowali na potrzeby lokalnej społeczności, wykonując nowe narzędzia i sprzęty lub naprawiając stare.

Rzemiosło wiejskie skupiało się na stosunkowo niewielkiej liczbie specjalności. Wśród rzemiosł drzewnych prym wiodło kołodziejstwo, stolarstwo i bednarstwo, sporo było też traczy ręcznych, gonciarzy i tokarzy.

Bednarstwo

W chłopskim gospodarstwie używano dużo rozmaitych naczyń wykonanych z drewnianych klepek, służących do przechowywania artykułów żywnościowych sypkich i płynnych, do przygotowywania różnych pokarmów, do przenoszenia i przechowywania wody, a także do prania, mycia. Takie naczynia można było nabyć na jarmarku lub zamówić u bednarza (rzemieślnika wykonującego naczynia z drewnianych klepek). Materiałem do pro-

⁷ B. Kaczmarek, *Rzemiosło śląskie w latach 1787–1806*, [w:] *Atlas Historyczny Polski. Śląsk w końcu XVIII w.*, t. II, pod red. J. Janczaka, s.13.

Vybraná řemesla

Lidové řemeslo sehrávalo významnou roli v utváření a udržování regionální identity. Řemeslníci se při výrobě předmětů pro venkovské obyvatelstvo řídili především jejich funkčností, vedle toho však hrály roli také estetické nároky daného prostředí, pro které pracovali.

Oblast Dolního Slezska se už ve 2. polovině 18. století silně odlišovala rozvinutým řemeslem, které se provozovalo ve 22 - 34 % venkovských domácností⁷. Venkovská řemesla se rozvíjela v těch oblastech, které uspokojovaly potřeby zemědělství nebo se zabývaly zpracováním zemědělských plodin (mlynářství, výroba olejů, palírenství nebo také dalších surovin, které souvisejí s venkovem např. cihlářství, šindelářství, řezání dřeva).

Selské statky byly do poloviny 19. století ve značné míře samozásobitelské, jejich obyvatelé prováděli řadu řemeslných činností svépomocí. Venkovští řemeslníci pracovali pro potřeby místní komunity a vyráběli nové nebo opravovali staré nářadí a nástroje.

Lidové řemeslo se zaměřilo na relativně malý okruh specializací. Mezi řemesly, které používaly dřevo, hrálo prim kolářství, truhlářství a bednářství, hodně bylo také pilářů, šindelářů a soustružníků.

Bednářství

Na selském statku hospodářství se používaly různé nádoby, které byly vyrobeny z dřevěných prkýnek a které se používaly ke skladování sypkých a tekutých potravin, k přípravě různých jídel, k přenášení a skladování vody a také k praní a mytí. Tyto nádoby bylo možné nakoupit na jarmarku nebo si je objednat u bednáře (řemeslníka, který vyráběl nádoby z dřevěných prkýnek). Materiálem pro výrobu dřevěných

⁷ B. Kaczmarek, *Rzemiosło śląskie w latach 1787–1806*, [in:] *Atlas Historyczny Polski. Śląsk w końcu XVIII w.*, t. II, ed. J. Janczak, s.13.

the mountains, logging and hauling wood, making cheese and butter. Men worked as mountain guides and porters, providing supplies for shelters, carried on their own shoulders.

Selected crafts

Folk crafts played a significant role in the forming and keeping of the regional identity. Craftsmen producing objects for a country recipient, were guided above all by the requirements concerning the utility, but also aesthetic tastes of the environment, for which they worked.

Already in the second half of the eighteenth century, the area of Lower Silesia stood out with strongly developed crafts, including around 22–34% of farm households⁷. Rural crafts developed in these areas which fulfilled the needs of farms or dealt with the processing of agricultural products (milling, oil production, distilling industry), or other raw materials associated with the village, as: brick manufacturing, shingle production, sawmilling).

Until the mid-nineteenth century, peasant households were self-sufficient to a considerable degree, performing a lot of craft works on their own. Rural craftsmen worked for the purposes of local community, making new tools and appliances or repairing old ones.

Rural crafts focussed on a relatively small number of specializations. Among wooden crafts, the main were wheelwright, joinery and cooperage, there were also quite a lot of sawyers, shingle fitters and turners.

Cooperage

A variety of staved dishes were used in a peasant farm: to keep loose and liquid food products, to prepare meals, to carry and store water, and to wash up and laundry. All these vessels one could buy in a market or order at a cooper (a craftsman producing vessels of timber staves). Oak, beech, linden, alder, spruce, pine, fir, and larch wood, were the material for the production of staves. Wood of fruit trees was not used.

⁷ Kaczmarek B., *Rzemiosło śląskie w latach 1787–1806*, [in:] *Atlas Historyczny Polski. Śląsk w końcu XVIII w.*, editorship by Julian Janczak, vol. II, p.13

dukci drewnianych klepek było drewno: dębu, buka, lipy i olchy, świerka, sosny, jodły i modrzewia. Nie stosowano drewna drzew owocowych. Przy produkcji beczek do kiszenia kapusty i ogórków używano drewna lipowego i świerkowego, do przechowywania wina – dębowego, do produkcji dzieży do wyrabiania ciasta na chleb używano drewna lipowego i dębowego. Leszczyna była używana do sporządzania drewnianych obręczy, ale tylko do wybranych wyrobów, jak maselnice, skopki, dzieże. Obręcze metalowe zaczęto stosować w końcu XIX w. Rzemiosło bednarskie na Dolnym Śląsku zaczęło zanikać w 2. połowie XIX w.

prkýnek bylo dubové, bukové, lipové, olšové, smrkové, borovicové, jedlové a modřínové dřevo. Dřevo ovocných stromů se nepoužívalo. Na výrobu sudů na kvašení zelí a okurek se používalo lipové a smrkové dřevo, ke skladování vína dubové dřevo, k výrobě díží na chlebové těsto sloužilo lipové a dubové dřevo. Líska se používala k výrobě dřevěných obručí, ale pouze pro některé výrobky např. maselnice, škopky a díže. Kovové obruče se začaly používat na konci 19. století. Bednářské řemeslo v Dolním Slezsku začalo zanikat v 2. polovině 19. století.

Linden and spruce wood was used in the production of barrels for sauerkraut and pickling cucumbers, oak wood – for storing wine, linden and oak wood – to produce bowls for bread dough. Hazel wood was used for making wooden hoops but only for selected products such as churns, milk-pails, and bowls. Metal hoops were started to be used in the late nineteenth century. In the second half of the nineteenth century, the craft began to vanish in Lower Silesia.

191. Beczka z drewnianych klepek, z drewnianymi obręczami
Dolny Śląsk, k. XIX w.
MJG ET 2071

191. Sud z dřevěných prkýnek, s dřevěnými obručemi
Dolní Slezsko, konec 19. století
MJG ET 2071

191. Barrel of wooden staves, with wooden hoops
Lower Silesia, end of the 19th century
MJG ET 2071

Kołodziejstwo

Kołodziej zajmował się wyrobem drewnianych wozów i sań, podwozi, kół z głównymi ich częściami-piastami toczonymi na tokarce, dzwonami i szprychami. Rzadko zamawiano nowe wozy, natomiast wielorakie funkcje, jakie pełnił wóz w gospodarstwie wiejskim, zmuszały do częstych napraw i dorabiania zużywających się części. Obok produkcji pojazdów kołodzieje trudnili się wykonywaniem innych środków transportu np. tacek, niektórych części narzędzi tkackich. Przy

Kolářství

Kolář se zabýval výrobou dřevěných vozů a saní, podvozků, kol a jejich hlavních částí – soustružených nábojů, zvonů a loukotí. Nový vůz si rolník objednal jen zřídka, naopak velmi často bylo potřeba opravit nebo vyměnit jeho opotřeбенé části. Vedle výroby vozidel se koláři zabývali výrobou ostatních dopravních prostředků, např. trakařů nebo některých částí tkalcovských stavů. K výrobě používali hlavně dřevo z listnatých druhů stromů, především dubu, jasanu, akátu,

Wheelwrighting

A wheelwright was a craftsman who built wooden carts and sleigh, wheels with main parts: hubs turned on a lathe, felloes and spokes.

New wagons were rarely ordered, however, multiple functions which a wagon performed on a farm forced frequent repairs and producing spare parts to exchange the worn out ones. Besides the production of vehicles, wheelwrights were engaged in making other means of transport e.g. wheelbarrows and some

produkcji zastosowanie znajdowało głównie drewno z liściastych gatunków drzew, przede wszystkim dąb, jesion, akacja, brzoza i wiąz. Szczególnie materiał na koła i inne elementy podwozi musiała cechować twardość oraz trwałość, odporność na warunki atmosferyczne i ścieranie w czasie eksploatacji.

břízy a jilmu. Zejména materiál na kola a jiné součásti podvozků musel být tvrdý a pevný, odolný proti povětrnostním podmínkám a oděru během provozu.

parts of weaving tools. In production, mainly wood of deciduous trees found application, above all – of oak, ash tree, acacia, birch, and elm tree. Material for wheels and other parts of wagons had to be especially defined by hardness and permanence, resistance to weather conditions, and the wear during the use.

192. Taczka

Dolny Śląsk, k. XIX w.
drewno, metal
MJG ET 2462

Taczka używana w każdym gospodarstwie wiejskim do przewożenia różnych ciężkich przedmiotów (worki z ziemniakami, siano, skoszoną trawę, karmę dla zwierząt itp.).

192. Trakař

Dolní Slezsko, konec 19. století
dřevo, kov
MJG ET 2462

Trakař se používal v každém venkovském hospodářství k převážení různých těžkých předmětů (pytlů s bramborami, sena, pokosené trávy, krmení pro zvířata atd.).

192. Wheelbarrow

Lower Silesia, end of the 19th century
wood, metal
MJG ET 2462

A wheelbarrow was used in every country household for transporting different heavy objects (sacks with potatoes, hay, cut grass, livestock feed, and so on).

Kołodzieje, bednarze, stolarze jak i tokarze, zajmowali się prawdopodobnie również produkcją form do masła. Przypuszcza się, że zdobnictwo form na masło mogło być wzorowane na formach pierniarskich docierających na wieś już w XVIII w. Wytwórczość form miała zapewne charakter marginalny, w stosunku do ich podstawowej działalności. Jako surowiec do wyrobu form służyło wyłącznie drewno z drzew liściastych. Dekoracyjne wytłaczanie masła stało się powszechne około połowy XIX w. Do przełomu lat 50. i 60. XX w. formami i ozdobnie formowanymi bryłami masła handlowano na jarmarkach we wszystkich miastach Dolnego Śląska.

Koláři, bednáři, truhláři i soustružníci se zabývali také výrobou forem na máslo. Předpokládá se, že dekorace másečných forem si braly vzor z perníkářských forem, které pronikaly na vesnici už v 18. století. Výroba másečných forem měla ve srovnání s jejich hlavní činností jen okrajový charakter. Jako surovina na výrobu másečných forem sloužilo výhradně dřevo listnatých stromů. Dekorativní lisování másla se rozšířilo v polovině 19. století. Do přelomu 50. a 60. let 20. století se formy a ozdobně tvarované hručky másla prodávaly na trzích ve všech městech Dolního Slezska.

Wheelwrights, coopers, joiners, as well as turners probably dealt also with the production of butter forms. It is believed that the ornamentation of forms for butter was modelled on gingerbread manufacture forms, reaching the village already in the eighteenth century. Most probably, the production of forms had a marginal character in relation to their main activities. For production of forms, exclusively wood of deciduous trees was used as a raw material. Decorative pressing of butter became common around the middle of the nineteenth century. Until the turn of fifties and sixties of the twentieth century, trading the forms and decoratively formed lumps of butter was present on fairs in all the cities of Lower Silesia.

Ciesielstwo

Rzemiosło ciesielskie nie było związane z jednym miejscem i warsztatem. Wiedza przekazywana była z ojca na syna lub ucz-

Tesařství

Tesařské řemeslo nebylo vázáno na jedno místo a dílnu. Znalosti se předávaly z otců na syny nebo na učně,

Carpentry

Carpentry was not associated with one place and a workshop. The knowledge was handed over from father